

HOOFDSTUK 1

1945-1957: Europa als oplossing

Jan Willem Brouwer en Johan van Merriënboer

1.1. HET PROEFREFERENDUM VAN BOLSWARD EN DELFT

Op woensdag 17 december 1952 organiseerde de Nederlandse Raad der Europese Beweging proefreferenda in Delft en Bolsward in het kader van 'de internationale campagne voor een Europees politiek gezag'. De twee steden vormden een nauwkeurige politieke en religieuze afspiegeling van de Nederlandse bevolking en konden volgens de organisatoren als maatstaf gelden voor het hele land. De stemming was vooral een publiciteitsstunt om de Nederlandse burger aan het denken te zetten over Europese integratie. De federalisten van de Europese Beweging hoopten op een massabeweging die meer vaart in het integratieproces zou brengen. Twee maanden daarvoor was een Assemblée ad hoc, een speciale commissie van het parlement van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS, zie 1.4) in Straatsburg, begonnen met het formuleren van een ontwerpgrondwet voor een verenigd Europa.

In juli 1950 hadden de West-Duitse stadjes Breisach en Castrop-Rauxel al de primeur met een vergelijkbare *Europa-Abstimmung*. Bij een opkomst van respectievelijk 87,5% en 73% stemden 95,6% en 95,7% voor het opruimen van economische en politieke grenzen en voor 'den Zusammenschluss aller europäischen Völker zu einem Europäischen Bundesstaat.' Kort voor het referendum kregen de kiezers in Delft en Bolsward de volgende vraagstelling thuisgestuurd:

Meent u, dat de Europese volkeren bepaalde gemeenschappelijke belangen voortaan gezamenlijk dienen te behartigen, en wenst u daartoe:
een VERENIGD EUROPA
onder een EUROPESE OVERHEID
en met een DEMOCRATISCHE VERTEGENWOORDIGING
te omschrijven in een EUROPESE GRONDWET?

- Ja
- Neen

In de weken voorafgaand aan het referendum hadden vooraanstaande politici campagne gevoerd voor een ‘ja’. Op een drukbezochte slotavond spraken in Delft onder meer de Kamerleden Marga Klompé (KVP) en Hendrik Kikkert (CHU). Klompé was voorzitter van de politieke commissie van de Raad der Europese Beweging en lid van de Assemblée ad hoc in Straatsburg. Volgens haar was ‘soevereiniteit’ een uitgehold begrip, en een wording ‘de redding en roeping’ van Europa. In Bolsward werd het woord gevoerd door het Amsterdamse gemeenteraadslid C. van Rij (ARP, tevens voorzitter van de Beweging van Europese Federalisten), KVP-minister van Wederopbouw Herman Witte en de Kamerleden Gerard Nederhorst (PvdA, lid van de Assemblée ad hoc) en Henk Korthals (VVD, lid van het EGKS-parlement). Van een tegengeluid was overigens nauwelijks sprake. In Delft keerde een comité van gereformeerde kiezers zich tegen het referendum, en in beide steden eveneens de CPN.¹

Het derde kabinet-Drees – een kabinet op brede basis met ministers van PvdA, KVP, CHU, ARP en één partijloze – reageerde aanvankelijk terughoudend. Toen het in november werd uitgenodigd enkele sprekers te sturen, hield minister-president Willem Drees (PvdA) de boot af. Het had volgens hem weinig zin een referendum te houden over de vraag of men voorstander van integratie was zonder te vragen naar de wijze waarop. Minister van Economische Zaken Jelle Zijlstra (ARP) vond het experiment juist nuttig omdat ‘voldoende weerklank in de publieke opinie’ een van de voorwaarden was voor succes bij de pogingen tot integratie. Drees beaamde dat de ministers vrij waren bij de voorbereiding van het referendum hun mening te geven.²

De opkomst op 17 december overtrof alle verwachtingen. In tegenstelling tot reguliere verkiezingen was er immers geen opkomstplicht. Bovendien was het slecht weer, zwaarbewolkt met sneeuw overgaand in regen en temperaturen van rond het vriespunt. Daar stond tegenover dat er in Delft een groot aantal vaste en zelfs twee rijdende stembureaus waren, en dat bejaarde kiezers in Bolsward naar de stembus werden gebracht (‘in rode bussen met groen-witte Europa-vlaggen’). In Bolsward was de opkomst 88,2%, in Delft 74,8%. De uitslag was voorpaginanieuws. In Bolsward stemde 96,6% ‘ja’ en in Delft 93,1%. Minister van Buitenlandse Zaken Joseph Luns (KVP) verklaarde na afloop dat de uitslag een stimulans voor de regering was om op de ingeslagen weg voort te gaan, ‘omdat zij er van overtuigd kan zijn dat

de Europese federatiegedachte bij de bevolking geen psychische weerstand zal opwerpen.’

Uit het proefreferendum mag geconcludeerd worden dat Europese integratie op dat moment breed gesteund werd door de Nederlandse bevolking. Opvallend was ook dat de vijf grote partijen – de regeringspartijen en de vvd – er volledig achter stonden. De brede instemming werd toegejuicht door de Kamer, met de kanttekening dat de definitieve beslissingen natuurlijk in het parlement moesten worden genomen. Alleen de Eerste Kamerfractie van de vvd plaatste nog een kritische noot, in lijn met de opmerking van Drees. Het referendum had weinig waarde, want de uitkomst lag voor de hand met zo’n open vraag. ‘Veel, zo niet alles hangt af van de voorwaarden, waaronder een Verenigd Europa tot stand zal komen.’ Enkele dagen na het referendum presenteerde de Assemblée ad hoc de eerste ontwerpgrondwet, en in maart 1953 volgde de definitieve. Het zou echter meer dan vijftig jaar duren voor een Europese grondwet de Nederlandse kiezer bereikte, via het referendum van 1 juni 2005. Op die dag gingen 69% van de kiezers in Bolsward en 66% van die in Delft naar de stembus, en respectievelijk 59% en 52% van hen zei toen: ‘Nee!’³

1.2. WAT IS HET PRAKTISCH NUT VAN EEN EUROPESE FEDERATIE?

Na 1945 groeide het idee van een verenigd Europa onder supranationaal gezag. Het Duitse vraagstuk en de rivaliteit tussen nationale staten zouden duurzaam kunnen worden opgelost binnen een Europese federatie. In West-Europa won deze gedachte steeds meer veld onder invloed van het begin van de Koude Oorlog in de jaren 1947-1948. Er ontstond een georganiseerde beweging die druk uitoefende op politieke partijen en regeringen. In de Nederlandse afdeling van die ‘Europese beweging’ waren vooraanstaande politici uit alle belangrijke partijen actief, zoals jhr. Marinus van der Goes van Naters, Geert Ruygers (PvdA), Klompé, Jos Serrarens, Eugenius Roolvink (KVP), Jeanne Fortanier-De Wit (vvd), Jan Schmal (CHU) en Jan Fokkema (ARP).⁴

Het bleef overigens onduidelijk wat men precies bedoelde met de begrippen ‘federalisme’, ‘integratie’ en ‘eenwording’. Ze duiden alle drie op het ontstaan van organen met supranationaal gezag, maar wat het einddoel was en wanneer dit zou worden bereikt, bleef uiterst vaag. Evenmin was helder welke landen lid zouden moeten worden en hoe een federatie zich zou verhouden tot andere vormen van samenwerking.

Praktische overwegingen van economische aard en in verband met de

nationale veiligheid brachten de Nederlandse regering intussen op het pad van de Europese samenwerking. In maart 1948, na de communistische staatsgreep in Tsjecho-Slowakije, sloten Frankrijk, Engeland, België, Nederland en Luxemburg het Pact van Brussel, dat leidde tot de oprichting van een defensief bondgenootschap, de Westerse Unie (WU).⁵ Een maand later werd de eveneens intergouvernementele Organisatie voor Europese Economische Samenwerking (OEES) opgericht, bestaande uit zestien lidstaten. De OEES was belast met de coördinatie van de Marshallhulp, het door de VS opgezette programma voor de economische wederopbouw van Europa. In beide gevallen, WU en OEES, vormden nationale belangen de drijfveer. Economische motieven waren voor Nederland vaak doorslaggevend. Als handelsnatie had het immers een bijzonder belang bij liberalisatie van het internationaal handelsverkeer. Zonder slechting van de torenhoge belemmeringen aan de grenzen zag het er – bij gebrek aan afzetmarkten – slecht uit voor de ambitieuze industrialisatiepolitiek van de kabinetten-Drees. Federalistische idealen speelden nauwelijks een rol. Omdat de nationale belangen aanzienlijk uiteenliepen, bleek Europese integratie in de praktijk vooral het moeizaam zoeken naar de grootste gemene deler. Dat leidde tot gecompliceerde onderhandelingen over vraagstukken waarvoor de federalisten geen pasklare antwoorden hadden. In het algemeen gold dat regeringen veel pragmatischer over Europese samenwerking dachten dan de politieke partijen en de Europese Beweging. Regeringen keken vooral door een economische en financiële bril. Vanaf het begin was er sprake van divergentie.

1948-1949: De moties-Van der Goes-Serrarens en de Raad van Europa

Het debat over het Pact van Brussel leidde in 1948 tot de eerste serieuze gedachtewisseling over Europese integratie in de Tweede Kamer. Volgens regeringspartijen KVP en PvdA was samenwerking in regionaal verband onvermijdelijk omwille van economisch en politiek zelfbehoud. Federalisme was de enige oplossing. Het Pact was een ideaal uitgangspunt voor de oprichting van ‘functionele’ organen op andere terreinen dan defensie. PvdA-fractieleider Van der Goes van Naters en buitenlandspecialist Serrarens van de KVP brachten dit tot uitdrukking in twee moties. In de eerste stelden zij de noodzaak vast van ‘een blijvende aaneensluiting’ van Europese staten in verband met veiligheid en vrijheid. Volgens de tweede motie zou dat gerealiseerd kunnen worden ‘in verschillende doelverbanden, waarbij gezag dient te worden overgedragen aan bovennationale organen, in het bijzonder op monetair, economisch en sociaal gebied en op dat der defensie.’ Hierdoor

zou 'de groei (...) tot een rechtsgemeenschap van democratische Staten in federaal verband' worden bevorderd. De regering werd uitgenodigd de spoedige opbouw van deze 'doelverbanden' te bevorderen.⁶

De eerste motie werd op 19 maart 1948 aangenomen met alleen de CPN-fractie tegen. De tweede stuitte op veel kritiek, ook van de regering. Het Europese beleid van het Rooms-rode kabinet-Beel (1946-1948) was gericht op veiligheid, economisch herstel en liberalisatie. Het kabinet maakte bezwaar tegen een utopisch federalisme dat 'met allerlei papieren constructies' de nationale zelfstandigheid op onverantwoorde wijze zou aantasten. De fracties van ARP, CHU en VVD koesterden dezelfde bedenkingen. Om de instemming van het kabinet en zo breed mogelijke steun in de Kamer te verkrijgen, besloten Van der Goes en Serrarens een flinke scheut water bij de wijn te doen. De passage 'waarbij gezag dient te worden overgedragen' werd gewijzigd in 'waarbij voor zover mogelijk en wenselijk gezag dient te worden overgedragen.' De motie werd op 28 april, met opnieuw alleen de CPN tegen, aangenomen. Serrarens bestreed dat de motie was verwaterd. Bovendien meende hij: '(...) wij zijn er zelf bij en wij zullen, zo nodig, de Minister aan de opvatting van de Kamer herinneren.'⁷

In de herfst van 1948 drongen KVP en PvdA er bij het nieuwe kabinet-Drees-Van Schaik – een coalitie op brede basis bestaande uit PvdA, KVP, VVD en CHU – op aan de moties-Van der Goes-Serrarens te accepteren 'als positieve richtlijn'. ARP, CHU en VVD waren terughoudend. Zij vreesden dat verdergaande samenwerking zou leiden tot 'een uitholling van de soevereiniteitsgedachte'.⁸ Het kabinet was ook weinig enthousiast. Premier Drees zag er 'niet veel praktisch nut' in en vicepremier Josef van Schaik (KVP) vroeg zich in de ministerraad af 'of wij ons serieus moeten bezighouden met dit utopische denkbeeld'. VVD-minister Dirk Stikker van Buitenlandse Zaken stelde zich eveneens gereserveerd op. Zijn eerste doel was de NAVO. Europese economische samenwerking zou volgens hem bij voorkeur moeten plaatsvinden binnen de intergouvernementele OEEB met zoveel mogelijk deelnemers. Politieke integratie diende pas in laatste instantie te worden gerealiseerd. Hoewel hij geen boodschap had aan supranationale idealen, was de tekst van de moties vaag genoeg voor Stikker om ermee te kunnen instemmen.⁹

In mei 1948 sprak het internationaal Europees Congres in Den Haag zich uit voor de oprichting van een Assemblée van nationale parlementariërs, die als constituerende vergadering de eenwording van Europa zou moeten verwezenlijken. Dit voorstel werd overgenomen door de lidstaten van het Pact van Brussel. Besloten werd een en ander te laten uitwerken door een stu-

diecommissie. Voor Nederland namen daarin zitting oud-minister Willem Albarda (pvda), Eerste Kamerlid Piet Kerstens (kvp) en Tweede Kamerlid Sieuwert Bruins Slot (arp). Het Nederlandse kabinet stemde hiermee schoorvoetend in. Het wilde de pro-Europese publieke opinie in eigen land niet voor het hoofd stoten. Tegelijkertijd kon het zich verschuilen achter de Britten, die de overdracht van soevereine bevoegdheden aan een Europees orgaan resoluut van de hand wezen.¹⁰

De studiec commissie kwam na moeizame beraadslagingen tot een compromis dat de instemming van alle partijen zou krijgen: een Raad van Europa bestaande uit een Consultatieve Assemblée of Raadgevende Vergadering met afgevaardigden uit de verschillende parlementen – een novum in de opbouw van een internationale organisatie – en een intergouvernementeel Comité van Ministers, belast met de beoordeling van de aanbevelingen van de Assemblée.

In het voorjaar van 1949 werd het Statuut van de Raad van Europa uitgewerkt door de regeringen van de wu-landen. De spanning binnen Europa liep op dat moment hoog op vanwege de blokkade van West-Berlijn door de Sovjet-Unie. Op aandrang van de Britten (en met instemming van Stikker) werden de bevoegdheden van de Assemblée beperkt. Beslissingen zouden worden genomen door het Comité van Ministers met algemene stemmen in geheime bijeenkomsten. Elk land had dus een vetorecht. Veiligheidsvraagstukken zouden niet onder de competentie van de Raad vallen en op economisch terrein mocht deze niet in het vaarwater van de oees komen.¹¹ Op 5 mei 1949 werd het Statuut te Londen ondertekend door Italië, Ierland, Zweden, Noorwegen, Denemarken en de vijf wu-landen. De Raad van Europa zou in Straatsburg gevestigd worden.

Hoewel van het oorspronkelijke idee van een Europese grondwetgevende vergadering weinig meer was terug te vinden, sprak de oprichting van de Raad van Europa toch tot de verbeelding. Menigeen hoopte dat de Assemblée en het Comité van Ministers uiteindelijk zouden kunnen worden omgevormd tot een Europees parlement en een Europese regering.

De opbouw van de Raad van Europa, en vooral de introductie van een Raadgevende Vergadering met vertegenwoordigers van nationale parlementen, bracht de Tweede Kamer tot ‘Euroforie.’ Serrarens juichte in februari 1949: ‘De volkeren zelf komen in beweging.’ Schmal (chu) stelde dat ‘de weg van het federalisme’ de enige was om te voorkomen dat Europa een aanhangsel van het ‘Oosten’ zou worden. Henk Korthals (vvd) meende dat Europese eenheid niet alleen noodzakelijk was uit zelfverdediging, ‘maar ook als ontwikkelingsfase.’ Bruins Slot (arp) hoopte op een vorm van fe-

deralisering die recht deed aan 'de nationale eigen aard en eigen zelfstandigheid.' Van der Goes en Serrarens leken te zijn ingehaald door het initiatief en kwamen daarom met een derde, aanvullende motie, mede ondersteund door CHU, VVD en ARP. Daarin werd gesteld dat verdere integratie via 'een Europese Assemblée waar op parlementair niveau, internationaal toezicht mogelijk is' een aanvulling vormde op de 'doelverbanden' van motie II, en dat de Kamer het besluit tot oprichting van de Raad van Europa aanvaardde 'als een belangrijk begin van de door haar wenselijk geachte ontwikkeling.'¹²

Ook deze motie III kwam niet ongeschonden uit het debat. Van der Goes en Serrarens wilden immers zo breed mogelijke steun. Ten eerste werd aan de vermelde 'doelverbanden' toegevoegd dat deze 'aan de Regeringen gesubordineerd' waren. Ten tweede werd de passage 'een Europese Assemblée waar op parlementair niveau, internationaal toezicht mogelijk is' vervangen door 'een Europese Assemblée welke in overleg met de Parlementen wordt samengesteld.' Daarnaast was de slotzin over de Raad als het begin van een ontwikkeling gewijzigd in een uitnodiging aan de regering om te bevorderen, 'dat in het in te stellen Raadgevend Lichaam de vrije meningsuiting en de vrije besluitvorming volledig tot haar recht zullen komen.' De stelling dat de beoogde betekenis van de Raad in verregaande mate was terugschroefd, gaat te ver. Van der Goes gaf aan dat de ontwikkelingen zich snel voltrokken en dat de motie daarbij wilde aansluiten. De meeste woordvoerders hielden ook een pragmatische slag om de arm. Schmal zei 'voor het ogenblik te willen afwachten, hoe dit alles zich concreet zal ontwikkelen.' Bruins Slot pleitte krachtig voor 'het federalisme', maar eiste tegelijkertijd 'dat wij ons zo dicht mogelijk houden aan wat de praktijk in concreto van ons vraagt.'¹³

Voor minister Stikker was de hoofdzaak dat er een forum kwam waarin de internationale publieke opinie over de gemeenschappelijke Europese problemen tot uitdrukking kwam. Hij gaf een toelichting van de besprekingen in Londen, waar de Britse visie botste op de Franse, die Van der Goes er waarschijnlijk toe heeft aangezet de Franse randjes van motie III af te vijlen. Stikker sloot zich ook aan bij de waarschuwing van Schmal dat het federalisme niet mocht verworden tot 'een nieuwe pseudo-religie.' Men moest niet te veel verwachten van een nieuwe vorm van internationale samenwerking die nog niet op de proef was gesteld. De gewijzigde motie-Van der Goes-Serrarens III werd aangenomen op 8 februari 1949 met opnieuw de CPN tegen.¹⁴

In juli 1949 vergaderde de Tweede Kamer over het Statuut van de Raad van Europa. Weer met uitzondering van de CPN accepteerden alle partijen het Statuut als 'een eerste stap tot intensieve samenwerking.' Men had wel-

iswaar meer verwacht, maar geen van de partijen achtte de tijd rijp voor de totstandbrenging van een federatie. Van der Goes was teleurgesteld over de weinig 'federalistische' verdeling van bevoegdheden tussen het Comité van Ministers en de Assemblée, maar concludeerde optimistisch dat de ministers redelijke eisen van de Assemblée vast niet zouden weigeren. Klompé sloot zich bij hem aan en stelde nog 'dat het van wijs beleid getuigt, wanneer men deze nieuw te scheppen organen geen bevoegdheden geeft, die nog boven de macht van de nog zeer primitieve en wordende gemeenschap liggen.' ARP, CHU en VVD benadrukten dat de beperking van het federalistische element in het Statuut van realisme getuigde. Pieter Oud (VVD) hoopte ook op een 'krachtig federaal Europa', maar juist daarom moest men volgens hem voorzichtigheid betrachten. Alleen de CPN en de SGP verklaarden zich tegen het Statuut.¹⁵

De intergouvernementele rem op Straatsburg

De verwachtingen van de Raad van Europa waren hooggespannen. De met veel publiciteit omgeven eerste zitting van de Raadgevende Vergadering in augustus 1949 leidde tot optimisme over de mogelijkheden de verschillende regeringen te dwingen tot eenwording. De Nederlandse delegatie bestond uit de Eerste Kamerleden Johan van de Kieft (PvdA) en Kerstens, en de Tweede Kamerleden Serrarens, Van der Goes van Naters, Bruins Slot en Schmal.

In de praktijk werd het optimisme echter snel de grond in geboord. Het merendeel van de resoluties van de Assemblée – onder meer gericht op de vestiging van een Europese economische unie – werd door het Comité naar de prullenmand verwezen. Daarnaast bleken de delegaties onderling verdeeld over doel en tempo. Ruw geschetst wilden Britten en Scandinaviërs niet verder gaan dan intergouvernementele samenwerking, terwijl de rest naar meer politieke eenheid wilde streven. Het kabinet-Drees-Van Schaik zag weinig heil in vage federalistische constructies en schaarde zich de facto achter het Comité van Ministers. Stikker verwoordde zijn twijfels bij de behandeling van zijn begroting eind 1949. Belangrijk bezwaar was opnieuw dat de militaire kant van de WU en de economische kant van de OEEB niet door Straatsburg werden gedekt.¹⁶

De Kamer was teleurgesteld over de wijze waarop werd omgesprongen met de aanbevelingen van de Assemblée. Korthals vond dat een slag was toegebracht aan het vertrouwen in de mogelijkheid van een Europees samengaan.

Hij pleitte voor het opnemen van Europese organisaties als WU en OEEB in de Raad van Europa. Van der Goes en Serrarens verweten Stikker de negatieve houding van het Comité van Ministers te dekken. Zo zou in Straatsburg nooit 'een supranationaal iets' ontstaan. De onvrede was groot, en toen Stikker op een bepaald moment verzoenend opmerkte dat Nederland zijn 'lijn' toch wel gevonden had, interrumpeerde Bruins Slot fel: 'Daarvan kan Straatsburg niet leven!' De minister erkende dat hij zelf ook 'in enkele opzichten' niet voldaan was en wees op het probleem dat andere landen minder ver wensten te gaan. Al met al kreeg Stikker van de Kamer toch het voordeel van de twijfel.¹⁷

In augustus 1950 kwam de Assemblée voor de tweede maal bijeen. Inmiddels was het plan-Schuman gelanceerd, waarover later meer, dat een mijlpaal was in de geschiedenis van de Europese integratie, maar de leden van de Raad van Europa ook voor het blok zou zetten. Veel sprekers uitten kritiek op de houding van het Comité van Ministers. Serrarens riep zelfs op tot harde actie: 'De enige mogelijkheid (...) is, in onze nationale parlementen maatregelen te nemen om op schrikkelijke wijze de curve van politieke sterfte der ministers van Buitenlandse Zaken te doen stijgen.' Een voorstel dat de delegaties verplichtte om in hun eigen parlement de aanbevelingen van de Assemblée aanvaard te krijgen, stuitte op Brits verzet. Uiteindelijk werd men het eens over een gematigd hervormingsplan. Het Nederlandse kabinet stelde zich – net als de Britten – op het standpunt dat aan het Statuut niet mocht worden getornd. Volgens Drees beperkte men zich in Straatsburg niet tot adviseren: '(...) men doet alsof reeds een federatieve regering bestaat.' Hij had weinig sympathie voor dit soort ambities.¹⁸

Medio oktober 1950 besprak de Tweede Kamer de resultaten van de tweede sessie van de Assemblée. De Nederlandse delegatieleden legden de aanbevelingen – elf in totaal – dit keer ook in een motie-Bruins Slot aan de Kamer voor. De regering werd verzocht deze 'richtlijn te doen zijn voor haar beleid, zowel in het Comité van Ministers als op andere terreinen van Europese samenwerking.' De CPN uitgezonderd gaven alle fracties hun steun aan de aanbevelingen, zij het met verschillende accenten. Van der Goes drong aan op vergroting van de bevoegdheden van de Assemblée, terwijl volgens Bruins Slot de federatie 'nog in geen velden of wegen te bekennen' was. Serrarens pleitte voor grotere openheid van de beraadslagingen in het Comité.¹⁹

Opmerkelijk was de fundamentele kritiek van PvdA-woordvoerder Jaap Burger. Hij stelde dat Stikker zich moest neerleggen bij de motie-Bruins Slot en eiste dat de minister 'het uiterste zal doen om hetgeen hier als minimum wordt aangeboden (...) met alle energie na te streven.' De bijeenkomsten van

het Comité mochten dan besloten zijn, de opstelling van Stikker moest in overeenstemming zijn met de wensen van de Kamer. Wanneer de minister het daarmee oneens was, moest hij dat kenbaar maken zodat de Kamer daaruit de consequenties kon trekken. Stikker maakte echter korte metten met de visie van Burger. Hij had geen bezwaar tegen de strekking van de motie-Bruins Slot, maar er kon geen sprake van zijn dat hij ‘volop in een mandaatsverhouding’ tot de Kamer zou komen te staan. De minister stelde zelfs voorop ‘dat ik persoonlijk federalist ben (...) en dat ik de overtuiging heb, dat, indien wij de Westerse beschaving wensen te behouden, een federatief Europa met een executief orgaan zonder vetorecht en een controlerend lichaam nodig is met een brug naar een Atlantische Gemeenschap.’ Dit doel was op dat moment echter niet te realiseren omdat het Comité hierover zeer verdeeld was.²⁰

De KVP bleek uiteindelijk niet bereid het initiatief van Burger te steunen, en de fracties van ARP, CHU en VVD distantieerden zich er zelfs expliciet van. Bruins Slot wilde de minister niet ‘dwingen tot een onberaden vooruitlopen op een ontwikkeling, die wij op het ogenblik niet kunnen bijbenen.’ Stickers positie was in het algemeen ook sterk, want de Kamer was tevreden over zijn werk in de OEEB en de NAVO. Bovendien rezen toen al twijfels, bij KVP en zelfs PvdA, of de Raad van Europa, gezien het geringe resultaat, wel de juiste weg was. Alom begon men zich te realiseren dat het Straatsburgse model niet functioneerde. Volgens Bruins Slot dreigde de Raad van Europa verstikt te worden omdat er geen reële Autoriteit bestond en de Raadgevende Vergadering weinig meer bevoegdheden bezat ‘dan een jeugdparlement.’²¹

Door de houding van de Britten en de Scandinaviërs zou de Raad van Europa het later nooit verder brengen dan het stadium van vrijblijvende intergouvernementele samenwerking. Vanaf de oprichting van het Europees Hof ter Bescherming van de Rechten van de Mens in 1959 legt de Raad zich vooral toe op de bescherming van de mensenrechten en het bevorderen van de democratie in Europa.²²

1.3. DE GROOTSTE PARTIJEN VOOR INTEGRATIE, DE KLEINSTE TEGEN

Uitgesproken voorstanders: PvdA en KVP

PvdA en KVP, het hart van de coalitie die het land tussen 1946 en 1958 regeerde, waren het meest overtuigd pro Europa. In 1946 hadden deze partijen samen 61 van de 100 zetels in de Tweede Kamer, in 1956 99 van de 150. De motieven van beide partijen waren grotendeels dezelfde. Men had lering ge-

trokken uit de Tweede Wereldoorlog en de economische depressie van de jaren dertig. De verzoening van ervvijanden Frankrijk en Duitsland was een belangrijke drijfveer. Hetzelfde gold voor het streven naar economische welvaart in een groter verband. Daarnaast moest natuurlijk het hoofd worden geboden aan de dreiging van de Sovjet-Unie. De Koude Oorlog vormde een van de hoofdmotieven voor Europese integratie.

Er waren aanvankelijk ook duidelijke ideologische verschillen. Dat bleek bijvoorbeeld in juli 1947 tijdens het debat over de Benelux-douaneovereenkomst. De pvdA hoopte de zegeningen van de planeconomie naar België te kunnen exporteren, terwijl de kvp hetzelfde wilde doen met de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie. De ideologie raakte echter snel op de achtergrond. In 1950 stelde Ruygers dat de pvdA er natuurlijk van uitging dat Europa socialistisch werd, maar vóórdát dat mogelijk was, moest Europa eerst één worden. In de kvp maakte men een vergelijkbare analyse. De Europese integratie werd min of meer boven de politiek uitgetild.²³

Politici van beide partijen speelden ook prominente rollen op internationaal niveau. De pvdA was actief in de Socialistische Internationale. Omdat het Britse Labour zich verzette tegen supranationale samenwerking en de SPD in Duitsland nog weinig voelde voor Europese integratie, kon de Internationale niet uitgroeien tot een Europese beweging.²⁴ Bij de katholieken liep dat anders. kvp'ers waren in 1947 medeoprichters van de Nouvelles Equipes Internationales, het losse samenwerkingsverband van Europese christendemocraten. In 1948 werd senator Kerstens voorzitter van het Europese Congres in Den Haag waar ook kvp-leider Carl Romme aanwezig was. Voor de pvdA deed toen alleen Van der Goes mee als prominent partijlid. In 1950 maakten vooraanstaande pvdA'ers en kvp'ers deel uit van de eerste delegatie naar de Raad van Europa. Twee jaar later werden Nederhorst, Van der Goes en senator Paul Kapteyn lid van het EGKS-parlement voor de pvdA, en Klompé, Maan Sassen en Pieter Blaisse voor de kvp. In 1955 werden Burger en Romme lid van het Actiecomité van Jean Monnet, waarover later meer.

De warme steun van al deze specialisten kon niet verhullen dat er binnen hun partijen verschillend werd gedacht. De meeste partijgenoten waren vooral geïnteresseerd in de binnenlandse politiek. pvdA-ministers als Piet Lieftinck (Financiën) en Ko Suurhoff (Sociale Zaken) vreesden dat de Nederlandse sociaaleconomische politiek alleen maar zou verwateren in Europa.²⁵ Tot de heterogene groep die vraagtekens zette bij het tempo en de omvang van de beoogde integratie behoorde ook partijleider Drees. Gedurende de tien jaar dat hij minister-president was, van 1948 tot 1958, toonde

hij zich erg terughoudend. Hij had geen principiële bezwaren tegen supranationalisme, maar vond dat werkelijke eenheid niet zomaar kon worden doorgedrukt. Een gemeenschappelijke markt was inderdaad een nationaal belang. Drees betwijfelde echter sterk of het traditioneel protectionistische Frankrijk dit wel wilde. Ook vond hij het Europa van de Zes – de EGKS-leden Frankrijk, West-Duitsland, Italië, België, Nederland en Luxemburg – te klein. Ten eerste omdat de Britten niet meededen, ten tweede door het grote gewicht van ‘politiek onstabiele landen (Frankrijk, Italië) met sterke communistische bewegingen’, en ten derde omdat hij het dictaat van Frankrijk en Duitsland vreesde.²⁶

Bij de katholieken speelde min of meer hetzelfde. De historicus Bornewasser signaleerde in zijn boek over de geschiedenis van de KVP dat er binnen die partij maar weinig belangstelling bestond voor internationale aangelegenheden. Voor de machtige politieke leider Romme gold het ‘primaat van de binnenlandse politiek.’ Hij zou een gebrek aan kennis en belangstelling hebben gehad voor wat zich buiten de landsgrenzen afspeelde. Daarop valt echter een en ander af te dingen. Romme sprak weliswaar nooit uitvoerig over Europese integratie, maar steunde de ‘Europeanen’ in zijn fractie en bemoeide zich achter de schermen wel degelijk met de gang van zaken. In juni 1950 wist hij bijvoorbeeld Drees ertoe te bewegen de Vaste Kamercommissie beter op de hoogte te brengen van de onderhandelingen over het Schumanplan. In 1955 werd Romme lid van het Europees Actiecomité van Jean Monnet. Volgens Monnets secretaris, de Nederlander Max Kohnstamm, was hij zelfs een van de steunpilaren van dat Comité. Monnet typeerde Romme in zijn memoires dan ook als een ‘homme de grand jugement (...) respecté par tous.’²⁷

Intussen waren ook de voorstanders van Europese integratie binnen de KVP en de PvdA het niet altijd met elkaar eens. In december 1952 legde Serarens bijvoorbeeld de nadruk op de noodzaak van Britse deelname aan Europese integratie, terwijl zijn partijgenote Klompé zich daarover geen zorgen maakte.²⁸ In de PvdA stond een overtuigd Europeaan als Van der Goes tegenover fervente atlantici als Frans Goedhart en Jacques de Kadt. Zo lang de integratie weinig reëel effect had, bleven potentiële meningsverschillen echter grotendeels toegedekt.

Eerst nog aarzelingen bij ARP, CHU en VVD

Naast PvdA en KVP waren er in de periode 1948-1958 nog drie kleinere partijen die regeringsverantwoordelijkheid droegen: de CHU gedurende de hele periode, de VVD tot 1952 en de ARP daarna. Tot 1956 hadden zij gezamen-

lijk 30 van de 100 zetels in de Tweede Kamer, en daarna 41 van de 150. De drie stonden aanvankelijk gereserveerd tegenover Europese integratie, maar daarin kwam verandering in de jaren 1948-1951. De dreiging van de Sovjet-Unie vereiste immers uitzonderlijke maatregelen. Daarnaast was er – zeker na 1949 – sprake van aanvaarding van de politieke realiteit van de Europese integratie. De keuze bleef wél voorwaardelijk: de belangen van de NAVO en de nationale onafhankelijkheid werden steeds in het oog gehouden.

Binnen de ARP lag sympathie voor de Europese zaak niet voor de hand. De partij was sterk nationaal georiënteerd en zou in het continentale Europa nauwelijks protestantse bondgenoten vinden. In juni 1947 werd de samenwerking in Benelux-verband door de ARP al gezien als een inperking van de nationale soevereiniteit. De ommekeer vond plaats toen de communistische dreiging sterker werd na de machtsovername in Tsjecho-Slowakije in februari 1948. Buitenlandwoordvoerder Bruins Slot werd lid van de internationale commissie die het Statuut van de Raad van Europa voorbereidde en kwam tot de overtuiging 'dat de federalisten, die een supranationaal gezag bepleitten met een echt Europees parlement, het juist zagen.' Om de westerse cultuur tegen 'Rusland' te beschermen, was het volgens hem noodzakelijk de krachten te bundelen. Federalisme was onontkoombaar, maar de federale organen zouden slechts bepaalde bevoegdheden krijgen. Europa mocht geen eenheidsstaat worden.²⁹

Eind 1951 beraadde het partijbestuur van de ARP zich op het verkiezingsprogramma voor 1952. Fractie- en partijleider Jan Schouten pleitte voor een positieve uitspraak over het Europese federalisme. Volgens hem was het een uitgemaakte zaak dat Nederland zich niet aan integratie kon onttrekken. De partij mocht daarover niet zwijgen, hoe moeilijk de kwestie misschien ook lag bij de achterban. Eventueel stemmenverlies moest de partij op de koop toe nemen. Een ruime meerderheid volgde Schouten. Vier van de twintig bestuursleden vonden dat het Europees besef nog moest rijpen en dat de term 'federalisatie' ongewenste hartstochten zou oproepen. Overigens was het 'streven naar een federalisatie in West-Europa' niet onvoorwaardelijk. Van belang bleef 'dat het eigen nationale leven in volle vrijheid en zelfstandigheid gehandhaafd (...) kan worden.' En in het verkiezingsprogramma voor 1956 volgde nog de aanvulling dat de versterking van de NAVO 'van niet minder belang' was dan de Europese integratie.³⁰

In oktober 1953 bracht een zware partijcommissie nog een rapport uit over Europese integratie. Hierin werd gesteld dat economische, politieke en militaire eenwording noodzakelijk was om de welvaart te bevorderen en de veiligheid te garanderen. Vasthouden aan de ondeelbare volledige nationale

soevereiniteit was niet meer mogelijk. In de Europese gemeenschap zouden de nationale staten zorgvuldig omschreven bevoegdheden overdragen aan centrale organen. Daarbij moest worden voorkomen dat kleine landen ‘in de verdrukking’ zouden raken.³¹

Na 1952 volgde de ARP een positieve koers. Zijlstra, de minister van Economische Zaken van de ARP in de kabinetten-Drees III en IV (1952-1958), bleek ook een uitgesproken voorstander van Europese integratie. Bruins Slot en Willem Rip waren lid geworden van het EGKS-parlement en traden toe tot de door katholieken gedomineerde christendemocratische fractie. In 1953 sloot de ARP zich aan bij de Nouvelles Equipes Internationales. Bruins Slot en Cees Hazenbosch – Kamerlid, secretaris van het CNV en vertrouwen van Bruins Slot – werden in 1955 bovendien lid van het Comité-Monnet.³² Overigens zou oud-premier Pieter Sjoerds Gerbrandy binnen de Tweede Kamerfractie steeds alle ruimte krijgen om dwars te liggen.

Binnen de CHU – traditioneel een veel losser georganiseerde partij dan de ARP – lijkt niet veel debat te zijn gevoerd over de voorzichtige koerswijziging in de jaren 1948-1951. Op 16 mei 1951 stelde de partij een nieuw beginselprogramma vast waarin stond dat gestreefd zou worden naar een federaal Europa, ‘waartoe eenparige inperking van de soevereiniteit der betrokken staten zo nodig aanvaardbaar is.’ Anticommunisme vormde een belangrijk motief. Opmerkelijk was overigens dat de partij in een vroeg stadium aandrang op de oprichting van een Europees parlement dat democratische controle moest uitoefenen. Met de VVD was de CHU de partij die altijd het hardst riep dat Groot-Brittannië niet buiten het integratieproces kon blijven.³³

CHU-leider Hendrik Willem Tilanus toonde weinig belangstelling en liet Europa over aan Schmal. Die was overtuigd van de noodzaak van economische samenwerking, maar geen uitgesproken federalist. Hij sprak eind 1952 bijvoorbeeld over ‘het noodgedwongen aanvaarden van het onvermijdelijke’ en onderstreepte de Nederlandse ‘eigenheid’. De historicus Van Heerikhuisen suggereert dat Tilanus hem, na zijn verzet tegen de soevereiniteitsoverdracht aan Indonesië in 1949, op een politiek zijspoor had gezet, waardoor Schmal in de Europese hoek verzeild raakte.³⁴ De CH-parlementariërs zouden overigens steeds voor de Europese verdragen stemmen, op één dissident na: Eerste Kamerlid Carel Gerretson stemde in 1954 tegen het verdrag over de Europese Defensiegemeenschap (EDG).

Schmal was sinds 1949 lid van de Assemblée van de Raad van Europa. Gerrit Vixseboxse, de financieel-economische woordvoerder van de CHU in de Eerste Kamer, werd lid en in 1952 zelfs vicevoorzitter van het EGKS-parlement. Net als de ARP sloot de CHU zich in 1953 aan bij de Nouvelles

Equipes Internationales. In 1955 weigerde Schmal lid te worden van het Comité-Monnet. Als formele reden gaf hij op dat het niet in de traditionele gedragslijn van een CHU-er lag om zich van tevoren op allerlei doelen vast te leggen, zoals Monnet wilde. De weigering kon ook worden opgevat als teken van een geringer engagement van de CHU.³⁵

Van de vijf regeringspartijen in de periode 1945-1957 liep de vvd het minst warm voor het Europese ideaal. Bij de liberalen prevaleerde de atlantische richting. Zij vreesden opsluiting in een protectionistisch continentaal blok. Tegelijkertijd maakte de partij volgens politicoloog Van der List een 'sterk in zichzelf gekeerde indruk.' Ze was gefixeerd op de nationale wederopbouw. Boegbeeld daarvan was de dominante partijleider en Rotterdamse burgemeester (tot 1952) Oud, die betrekkelijk weinig belangstelling had voor de buitenlandse politiek. Er was ook opvallend weinig debat over Europa in de vvd. Een uitzondering was een partijraad in maart 1953. Buitenlandwoordvoerder Korthals antwoordde toen op kritische vragen dat de Europese integratie nu eenmaal het nemen van bepaalde risico's vereiste.³⁶

Korthals kwam in 1945 in de Tweede Kamer. In 1948 werd hij fractiesecretaris en vier jaar later vicevoorzitter en tweede man in de vvd-fractie, na Oud. Als hoofdredacteur van het partijblad *Vrijheid en Democratie* kreeg hij alle ruimte zijn ideeën te ventileren. 'Europa zal één zijn, of het zal niet zijn', schreef hij bijvoorbeeld in september 1950.³⁷ Korthals was vooral uit op economische voordelen voor Nederland en het overbruggen van de tegenstelling tussen Frankrijk en Duitsland. Al vroeg verdedigde hij een Europese defensiegemeenschap, niet alleen om de defensie van het Westen te versterken, maar ook om Duitsland in te kapselen.

In zijn enthousiasme stond Korthals min of meer alleen in zijn partij. Andere prominente figuren – zoals Oud en Stikker – toonden zich terughoudender. Oud waarschuwde in 1949 voor overhaasting. Hij vond dat Nederland zijn eigen stem niet ondergeschikt moest maken aan Europa, ook al omdat onduidelijk was wat dat Europa precies behelsde. De realiteit van de Europese integratie – vooral de oprichting van de Raad van Europa en de EGKS in 1949 en 1951 – dwong de vvd echter tot een koerswijziging. In 1952 nam de partij niet alleen de 'eenheid van Europa' in haar program op maar ook de passage 'Bereidheid afstand te doen van een deel van de soevereiniteit der afzonderlijke staten ten gunste van supranationale rechtsgemeenschappen is daarvoor onmisbaar.' Vier jaar later leek er toch weer enige twijfel te zijn binnengesloten. Het pleidooi voor Europese eenheid werd toen namelijk gekoppeld aan een aantal voorwaarden, waaronder: 'Ook op Engeland en de Scandinavische landen moet het oog worden gericht.'³⁸

Gedurende de jaren vijftig hield de vvd zich internationaal nogal afzijdig. Volgens de historicus Lesterhuis voelden de liberalen zich superieur in en boven Europa. De partij werd geen lid van de in 1947 opgerichte Liberale Internationale. Oud verklaarde hierover in 1950: 'Wij moeten, hoezeer bereid tot samenwerking (...) nooit vergeten, dat wij Nederlandse liberalen blijven. Want liberalen van ons vlees en bloed zijn er nu eenmaal alleen in ons eigen land.' In 1951 trad de vvd evenmin toe tot de liberale fractie van het EGKS-parlement. Korthals – de enige vvd'er in Straatsburg in de jaren vijftig – meende dat die fractie, met Italiaanse monarchisten en Franse boeren, niet was gegrondvest op werkelijk liberale beginselen. In 1955 sloot de partij zich ook al niet aan bij Monnets Actiecomité. Korthals had op persoonlijke titel lid willen worden, maar dat was door Monnet afgewezen; alleen vertegenwoordigers van partijen konden lid worden, niet individuele politici. En dat was weer onacceptabel voor de vvd.³⁹

CPN, SGP en KNP vierkant tegen

Het verkiezingsprogramma van de CPN voor 1946 pleitte voor nauwe samenwerking 'met alle democratische staten, in het bijzonder met België en Frankrijk', dat wil zeggen de West-Europese landen waar de communisten – tot medio 1947 – in de regering zaten. In juli 1947 stemde de CPN nog voor de Benelux-douaneovereenkomst, maar dat was de uitzondering die de regel bevestigde. Na 1947 stelde de partij zich onvoorwaardelijk op achter de Sovjet-Unie. De CPN kwam in een isolement terecht en werd in de Tweede Kamer steeds meer gewantrouwd. In 1948, kort na de door de partijleiding toegejuichte communistische staatsgreep in Tsjecho-Slowakije, werd de fractie uitgesloten van de Kamercommissies voor Buitenlandse Zaken en Defensie. Ook de kiezers keerden de partij de rug toe: het aantal zetels daalde gestaag van tien in 1946 tot drie in 1959.⁴⁰

De CPN verzette zich consequent tegen de Europese integratie. In juli 1949 werd de Raad van Europa afgewezen omdat deze organisatie tot doel zou hebben Europa in tweeën te scheuren en 'naar een nieuwe oorlog te drijven.' In oktober 1951 verwierp CPN-leider Paul de Groot de EGKS omdat die er slechts toe zou dienen het Duitse 'imperialisme en de oorlogsindustrie' te herstellen. In juli 1953 noemde De Groot het EDG-Verdrag een 'nazi-Verdrag' en een provocatie 'om nieuwe olie op het vuur van de internationale spanningen te gieten.' Ten slotte trok Marcus Bakker in oktober 1957 stevig van leer tegen de Verdragen van Rome: 'De "eenheid van Europa" blijkt in werkelijkheid de verdeling van Europa te zijn.' De EEG was een anticommu-

nistisch, kolonialistisch pact, en Euratom legde de basis voor de militaire atoomontwikkeling in de BRD.⁴¹

De Staatkundig-Gereformeerde Partij was eveneens principieel tegen Europese samenwerking. De marginale SGP had tot 1956 twee zetels in de Tweede Kamer en daarna drie. De partij, die strikt volgens Bijbelse normen politiek wilde bedrijven, had weinig belangstelling voor wat zich over de grens afspeelde. Zij had zich in de periode 1945-1949 sterk gemaakt voor het behoud van Nederlands-Indië binnen het koninkrijk. De houding van de bondgenoten en van de Verenigde Naties in dat conflict had het wantrouwen ten aanzien van internationale samenwerking alleen maar doen toenemen.

De SGP-fractie nam niet altijd deel aan debatten over Europa en onttrok zich soms aan de stemming, bijvoorbeeld in 1951 over het EGKS-verdrag. Wel stemde de fractie tegen het Statuut van de Raad van Europa, de EDG en de Verdragen van Rome. De redenering van partijleider dominee Pieter Zandt was steeds consistent. Europese eenheid was voor hem een illusie. De deelnemende landen streefden slechts hun eigenbelang na, de grote mogelijkheden zouden de eerste viool spelen en Nederland zou veruit in de minderheid zijn. Het protectionistische EEG-verdrag bracht volgens hem ook de banden met andere Europese landen en met de VS in gevaar. Supranationale organisaties waren een bedreiging voor de Nederlandse soevereiniteit. 'Ons zelfstandig volksbestaan is ons na een zware strijd van tachtig jaar ten deel gevallen. Het is in onze ogen een onverdiend, kostbaar geschenk Gods, dat wij niet vrijwillig willen opofferen, en dit nog wel voor allerlei illusies,' aldus Zandt in 1957. Hij vreesde bovendien dat het protestants-christelijke Nederland ten onder zou gaan in een door katholieken overheerst Europa.⁴²

De Katholiek Nationale Partij (KNP, tot december 1948 de 'lijst-Welter') ontstond als 'rechtse' afsplitsing van de KVP. Zij haalde in 1948 één zetel en kreeg er in 1952 nog een bij. Drie jaar later ging de partij weer op in de KVP. Het KNP-programma was negatief over Europese integratie. Internationale samenwerking werd weliswaar nodig geacht, maar alleen 'onder waarborging en handhaving van de nationale belangen.' In de praktijk zou fractieleider Charles Welter echter de meeste stappen in het integratieproces steunen. Samenwerking was volgens hem de enige manier voor de verzwakte West-Europese landen om weer invloed te krijgen 'op het wereldgebeuren.' De KNP stemde voor de Raad van Europa en de EGKS, maar keerde zich tegen het EDG-verdrag. Welter meende dat Frankrijk dit nooit zou ratificeren, en had er ook fundamentele bezwaren tegen.⁴³

1.4. DE EUROPESE GEMEENSCHAP VOOR KOLEN EN STAAL

Op dinsdag 9 mei 1950 legde de Franse minister van Buitenlandse Zaken Robert Schuman een sensationele verklaring af. Hij stelde voor de Duitse en Franse kolen- en staalproductie onder het gezag van één gemeenschappelijke Hoge Autoriteit te brengen in een supranationale organisatie waaraan ook andere Europese landen konden deelnemen. Het initiatief had als voornaamste doel de eeuwenoude Frans-Duitse tegenstelling te overbruggen onder de noemer van Europese integratie. Een tweede, economisch doel was de vorming van een gemeenschappelijke markt voor kolen en staal. De Hoge Autoriteit zou bevoegdheden krijgen ten aanzien van prijsstelling, investeringen en arbeidsvoorwaarden, losstaan van de nationale regeringen en onderworpen zijn aan een vorm van parlementaire controle.

Londen was in principe tegen de overdracht van soevereiniteit en wees het plan af, maar Bonn, Rome, Luxemburg, Brussel en Den Haag reageerden positief. In juni 1950 startten zes landen met onderhandelingen over het plan. Dat leidde op 18 april 1951 tot de ondertekening te Parijs van het verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS).

Het plan kwam tegemoet aan de Nederlandse wens Duitsland weer op te nemen in de economische en politieke samenwerking in West-Europa. De gemeenschappelijke markt strookte bovendien met het Nederlandse beleid inzake de liberalisering van handel en betalingsverkeer. Over de stagnatie in de vrijmaking van de grensoverschrijdende handel in Europa bestond in Den Haag grote bezorgdheid. Om het liberalisatietempo op te voeren, had Stikker in juni 1950 in de OEEB een plan gelanceerd voor een bedrijfstakgewijze aanpak van de handelsbelemmeringen. Vanwege de onderlinge tegenstellingen kon daarover echter geen overeenstemming worden bereikt. Integratie in een te groot (OEEB-)verband bleek een illusie.⁴⁴

Het kabinet Drees-Van Schaik was positief over het plan-Schuman, maar had wel bedenkingen. De meerderheid van de ministers koesterde zelfs ernstige bezwaren tegen de institutionele aspecten. Drees en Lieftinck vreesden dat de Hoge Autoriteit het nationale economische beleid zou kunnen doorkruisen. Om dat te voorkomen, zou een intergouvernementele Raad van Ministers moeten worden ingesteld met beslissingsbevoegdheid – net als bij de Raad van Europa. De ministers van Economische Zaken en van Landbouw, respectievelijk Jan van den Brink (KVP) en Sicco Mansholt (PvdA), waren veel enthousiaster over de supranationale methode, maar vonden ook dat de samenwerking voorlopig beperkt moest blijven. Enige nationale invloed op de Hoge Autoriteit bleef dan ook noodzakelijk. Daarom konden

ook zij zich verenigen met de instelling van een Raad van Ministers en een beperkte rol voor de ‘parlementaire’ Gemeenschappelijke Vergadering, de EGKS-Assemblée. De beoogde gemeenschap diende verder zoveel mogelijk gebaseerd te zijn op de principes van vrije concurrentie en non-discriminatie. De Hoge Autoriteit mocht geen bevoegdheden krijgen die negatief zouden zijn voor de Nederlandse economie.⁴⁵

Parijs had gehoopt de onderhandelingen nog in de zomer te kunnen afronden. Dat bleek een illusie. De implicaties van de EGKS voor de Franse, Duitse, Italiaanse, Belgische en Luxemburgse kolen- en staalsectoren bleken groter dan verwacht. Voor Nederland als relatief kleine producent was dat allemaal minder relevant. De houding van Den Haag tegenover institutionele kwesties zorgde wel voor complicaties. Franse en Duitse onderhandelaars vonden dat de Nederlandse voorstellen het Schumanplan te zeer uitholden. Pas na lang onderhandelen kwam een compromis uit de bus. De Hoge Autoriteit kreeg eigen regelgevende bevoegdheden ten aanzien van de kolen- en staalsector. De Raad van Ministers moest instemming verlenen bij ingrijpende besluiten en was verantwoordelijk voor de coördinatie met de economische politiek van de lidstaten.

De Gemeenschappelijke Vergadering zou bestaan uit nationale parlementariërs, afgevaardigd door hun eigen parlementen. Zij kreeg, behalve het recht om vragen te stellen en adviezen te geven, de bevoegdheid om door middel van een motie van afkeuring de leden van de Hoge Autoriteit naar huis te sturen. Mede door oppositie van Den Haag kreeg de Vergadering geen enkele wetgevende bevoegdheid. Ten slotte werd ook nog een Hof van Justitie in het leven geroepen dat moest toezien op de naleving van het verdrag. Het eindresultaat kwam in de buurt van de wensen van de Nederlandse regering.

Kamerbrede steun voor het plan-Schuman

Frequent internationaal overleg leidde ertoe dat de volksvertegenwoordiging aan het eind van de jaren veertig in toenemende mate bij het buitenlands beleid werd betrokken. Vooral het contact tussen de minister en de Vaste Kamercommissie voor Buitenlandse Zaken werd geïntensiveerd.⁴⁶ Eind juni 1950 drong Romme er persoonlijk bij Drees op aan dat de Kamercommissie goed zou worden geïnformeerd over de Schuman-onderhandelingen. Het kabinet vreesde ongewenste inmenging, maar besloot toch akkoord te gaan. Het overleg zou plaatsvinden in een gecombineerde vergadering van de Vaste Kamercommissies voor de Handelspolitiek en voor

Buitenlandse Zaken, onder leiding van Tweede Kamervoorzitter L.G. Kortenhorst (KVP).⁴⁷

De gecombineerde vergadering kwam voor het eerst bijeen op 7 juli 1950 en zou daarna nog zevenmaal bijeenkomen. Minister Van den Brink was steeds aanwezig. Hij werd een enkele maal begeleid door minister van Sociale Zaken Dolf Joekes (PvdA) en eenmaal door Stikker. Bij de parlementaire behandeling van het verdrag was de minister van Economische Zaken de eerstverantwoordelijke bewindsman. Dit was ook politiek van belang omdat Van den Brink, in tegenstelling tot Stikker, gold als een enthousiast 'Europeaan'. Zijn argumenten zouden meer overtuigingskracht hebben. De commissie werd overigens goed op de hoogte gehouden. Zij beschikte weliswaar niet over de stukken, maar werd hierover wél in detail geïnformeerd.⁴⁸

In de vergaderingen kregen allereerst de economische en sociale aspecten veel aandacht, zoals productie, prijsvorming en herstructurering van de bedrijfstak. De Kamer steunde op deze punten de regering. De institutionele aspecten waren verreweg het belangrijkste. Al tijdens de eerste bijeenkomst maakte Van den Brink duidelijk dat Nederland had voorgesteld de besluiten van de Hoge Autoriteit te laten beoordelen door een intergouvernementele Raad van Ministers. Dit idee stuitte op Franse tegenstand, maar men zag uiteindelijk in dat de Hoge Autoriteit niet zou kunnen functioneren in een politiek vacuüm. Ook op dit punt steunden de commissieleden het kabinet. Dat was opmerkelijk. Volgens Van der Goes kreeg de Hoge Autoriteit de vorm 'van een bestuursorgaan voor een bepaald gebied' en daarom diende er een controlerend orgaan te zijn 'dat het te voeren beleid in grote lijnen vooraf bepaalt.' Ook Romme sprak in dergelijke termen.⁴⁹

De positie van Groot-Brittannië was een ander thema. Vanaf het begin was duidelijk dat de Britten niet zouden meedoen. Van den Brink hoopte dat er nog een vorm van samenwerking gevonden zou kunnen worden als er concrete resultaten waren bereikt.⁵⁰ Veel aandacht was er ten slotte voor de Gemeenschappelijke Vergadering. Klompé wees erop dat de invloed van de nationale parlementen zou verminderen. Daarom was het volgens haar gewenst dat het controlerende parlement 'behoorlijke bevoegdheden' kreeg. Van den Brink antwoordde dat het 'bij de huidige stand der Europese samenwerking' praktisch onmogelijk was de Vergadering volledige parlementaire bevoegdheden te geven. Dat was volgens hem ook een van de redenen geweest om aan te dringen op de instelling van de Raad van Ministers.⁵¹ Intussen was overigens steeds duidelijker geworden dat Straatsburg niet goed marcheerde als aanjager van integratie. Werkelijke stappen voorwaarts waren eerder te verwachten van in omvang beperktere initiatieven als het

Schumanplan, waaraan slechts zes van de in de Raad van Europa vertegenwoordigde landen deelnamen. In oktober 1950 had de Franse minister René Pleven ook een voorstel voor een Europees leger gelanceerd en er lagen plannen voor een gemeenschappelijk landbouwbeleid.

Op 30 en 31 oktober 1951 debatteerde de Tweede Kamer over het EGKS-verdrag. De totstandkoming werd nagenoeg algemeen bestempeld als een daad die getuigde van een grote staatkundige visie. Alle fracties met uitzondering van de CPN onderschreven het idee om de Frans-Duitse tegenstelling te overbruggen met een supranationale Europese gemeenschap. De Tweede Kamer nam het verdrag aan met alleen de stemmen van de CPN tegen. Gerbrandy en de SGP ontbraken bij de stemming.⁵² Na de gedetailleerde besprekingen in de commissies leverden de debatten geen nieuwe gezichtspunten op.

Toch bevatte die plenaire gedachtewisseling nog interessante beschouwingen over integratie in het algemeen. Schmal had zich bijvoorbeeld geheel tot de Europese zaak bekeerd: 'De eenheid van Europa is in dit tijdsgewricht een onafwijsbare noodzaak geworden. (...) Eenheid of ondergang, dat is de keuze, waarvoor wij ons geplaatst zien.' Het kabinet gaf volgens hem echter blijk van eendimensionaal denken door zo sterk de nadruk te leggen op de 'empirische weg.' Hij doelde daarmee op een gebrek aan overtuiging. Het kabinet zou alleen de door anderen ingezette ontwikkelingen volgen uit welbegrepen economisch eigenbelang. Van der Goes en Klompé deelden zijn kritiek. Klompé was bezorgd over het gebrek aan visie. Als het Schumanplan de eerste steen was van een bouwplan, zoals het kabinet stelde, dan moest de bouwmeester toch een plan hebben voor hij begon te metselen? Beiden vonden ook dat de verschillende gemeenschappen niet los van elkaar konden staan. Nederhorst stelde nog expliciet dat het Nederlandse economische belang vereiste dat Groot-Brittannië zo spoedig mogelijk bij de samenwerking betrokken moest worden.⁵³

Volgens Korthals was eenheid niet alleen van belang uit economische overwegingen, maar zou Europa er ook mee gediend zijn als het zich een gelijkwaardige gesprekspartner van de Verenigde Staten toonde. De vvd'er meende dat er 'onder de maat der verwachtingen' was gepresteerd en verwachtte dat lidstaten zeer behoudend zouden zijn met het overdragen van bevoegdheden. Hij steunde echter wel de rationalistische 'empirische weg' van het kabinet omdat er te veel onzekere factoren waren. De toekomst was immers niet te voorspellen. De constructie van een Europees leger zou heel wat anders zijn dan die van een kolen- en staalgemeenschap. De invoering van de Raad van Ministers had 'een belangrijk brok van het supranationale

karakter afgenomen, maar dat was volgens hem noodzakelijk: 'Juist daarvoor heeft men aan de Gemeenschap de bevoegdheden gegeven die ze kreeg!'⁵⁴

Bruins Slot ten slotte betoogde dat federalisering nodig was 'omdat in het huidige tijdsgewricht de historische staten niet meer voor alle taken van overheidsbelang de geschikte grondslag vormen om het overheidsambt te dragen.' Hij vond dat nieuwe organisaties zoveel mogelijk moesten worden geënt op de Raad van Europa en dat de banden met Groot-Brittannië zo nauw mogelijk moesten worden aangehaald. Verder had de EGKS-stap geen zin als hij niet door andere werd gevolgd. Omdat de nationale staten voorlopig de kern van Europa bleven, billijkte hij het gemengde karakter van de EGKS en de voorzichtige opstelling van het kabinet.⁵⁵

Hoe verder? Europees of atlantisch?

Twee weken later, op 20 en 21 november 1951, behandelde de Kamer de begroting van Buitenlandse Zaken. Dat was de gelegenheid bij uitstek om Stikker aan de tand te voelen. Veel Kamerleden twijfelden namelijk aan diens Europese gezindheid, zeker in vergelijking met Van den Brink, die het EGKS-verdrag zo overtuigend verdedigd had. Aan de vooravond van het debat had Stikker nog gepleit voor een atlantische federatie. Bovendien had het kabinet besloten slechts als waarnemer deel te nemen aan de onderhandelingen over het Plevenplan voor een Europees leger. Stikker vreesde namelijk dat de beoogde geografisch beperkte Europese Defensiegemeenschap de atlantische eenheid zou ondermijnen. Pas toen de Amerikanen het Plevenplan aanvaardden, besloot het kabinet in oktober 1951 volwaardig aan de onderhandelingen deel te nemen.⁵⁶

De PvdA en de KVP onderstreepten in het debat het belang van zowel atlantische als van Europese samenwerking, maar legden uiteindelijk de prioriteit bij de laatste. Van der Goes maande het kabinet een positiever houding aan te nemen ten opzichte van het Plevenplan. Twijfels over het plan leidden tot vertraging van de opbouw van de westerse defensie. Verder bepleitte hij een 'geassocieerd lidmaatschap' voor Engeland van de EGKS en het plan-Pleven. Een continentaal isolement los van de Britten en Amerikanen diende tegen elke prijs te worden vermeden.⁵⁷

Klompé maakte zich minder zorgen over de afzijdigheid van de Britten. Londen had traditioneel belang bij een machtsevenwicht op het continent. Als dat verbroken zou worden, zou de Britse regering daar volgens Klompé wel tegen in het geweer komen, 'desnoods door zelf aan de integratie mee te

doen!’ Ze waarschuwde Stikker: ‘(...) als het continent zich zonder Nederland zou verenigen, worden wij volledig afhankelijk van Engeland.’ Korthals vond ook dat men de maat van de Europese eenheid niet moest laten bepalen door Londen. Stikker voerde volgens hem te veel bedenkingen aan tegen Europese integratie zonder Britten. Het kabinet had vanaf het begin volwaardig aan de besprekingen over het Plevenplan moeten deelnemen. Dat plan was immers essentieel voor de inschakeling van Duitsland in de westerse defensie. Bruins Slot stelde dat de Nederlandse houding ten opzichte van het Plevenplan symptomatisch was. Hij hekelde het kabinet omdat het niet had ingezien dat Nederland hier met eigen ideeën had kunnen komen. Door ‘de te eenzijdig Atlantische instelling des Ministers’ was hiervan niets gekomen.⁵⁸

Stikker antwoordde dat hij de tegenstelling Europees-atlantisch niet zo scherp zag. Zijn enige drijfveer was het Westen zo sterk mogelijk te maken. Hij bepleitte nauwere samenwerking in Noord-Atlantisch verband en gaf ten aanzien van Europa opnieuw blijk van twijfels: ‘Economische levensvatbaarheid van een geïntegreerd Europa, dat generlei organische band met Groot-Brittannië zou hebben, lijkt twijfelachtig.’ Stikker vreesde een dominerende rol van ‘de Mogendheden, die straks deel zouden uitmaken van de Europese continentale gemeenschap.’⁵⁹

Het verdrag over de Europese Defensiegemeenschap (EDG) zou na moeizame onderhandelingen op 27 mei 1952 worden ondertekend door de zes EGKS-landen. De Kamer had intussen besloten ook voor deze onderhandelingen een bijzondere Kamercommissie samen te stellen, net als bij de EGKS. Van deze commissie zijn helaas geen stukken bewaard. Het is onbekend hoe vaak zij met de minister bijeenkwam, en wie aan het overleg hebben deelgenomen.

Op 7 februari 1952 vond een plenair debat plaats ‘over de hoofdlijnen van de conceptie van een EDG’. Stikker erkende dat de Kamer in deze belangrijke kwestie niet voor voldongen feiten mocht worden geplaatst, maar waarschuwde dat de regering ‘uiteraard vrij [moet] blijven de onderhandelingen te voeren op de wijze die zij juist acht.’ In dit debat bleek andermaal het verschil van mening tussen de Europegezinde Kamermeerderheid en de meer atlantisch gerichte minister. Stikker deed nog een poging de tegenstellingen te verzoenen. Hij sloot zich aan bij de opmerking van Bruins Slot ‘dat er twee stromingen zijn, die in één bedding zijn neergekomen’, waarbij de ARP’er overigens de kanttekening had geplaatst dat de regering pas overstag was gegaan onder invloed van de Amerikanen. Al met al legde Stikker weinig enthousiasme aan de dag.⁶⁰

In zijn memoires schreef Stikker later dat het meningsverschil tussen hem en de Kamer over de Europese defensie een belangrijke rol speelde bij zijn beslissing om na de verkiezingen van 1952 niet terug te keren, naast het conflict met zijn eigen partij over de overdracht van Nieuw-Guinea aan Indonesië. Het federalistische streven 'naar een beperktere maar supranationale groep van Zes' vond hij gevaarlijk. Hij vreesde dat Europa hierdoor in afzonderlijke kampen zou worden verdeeld ten koste van de eenheid van de NAVO. '(...) mijn opinie [was] niet in overeenstemming met die van de meerderheid van de nieuw verkozen Kamer', aldus Stikker.⁶¹

1.5. VAN EDG-ECHEC NAAR PLAN-BEYEN, 1952-1956

Een fundamenteel probleem in de NAVO was dat de verdediging van West-Europa tegen een Sovjetaanval in feite onmogelijk was zonder herbewapening van Duitsland. Zo kort na het einde van de Tweede Wereldoorlog was dit natuurlijk een bijzonder pijnlijke vaststelling. De zaak kon eigenlijk alleen worden aangepakt in een supranationaal kader, de EDG. Het mes sneed dan meteen aan twee kanten, want dit zou gunstig zijn voor de Europese integratie.

In de jaren 1952-1954 bereikte het Europese idealisme een hoogtepunt. De brede steun voor integratie in het proefreferendum van Bolsward en Delft op 17 december 1952 lag in de lijn der verwachtingen. Na de stichting van de EGKS hadden de 'Zes' in mei 1952 het Verdrag tot oprichting van de EDG getekend. Dit voorzag ook in de mogelijkheid van een Europese Politieke Gemeenschap (EPG), ter overkoepeling van EGKS en EDG. Om te voorkomen dat de voorbereiding van de EPG zou worden vertraagd door het wachten op de ratificatie van het EDG-verdrag, nodigden de regeringen van de 'Zes' de Vergadering van de EGKS uit zo snel mogelijk de al eerder genoemde Assemblée ad hoc te vormen om een Statuut op te stellen voor de EPG. Bruins Slot, Blaisse, Van der Goes van Naters, Klompé, Korthals, Nederhorst, Sassen en Vixseboxse maakten deel uit van deze Assemblée. Al in maart 1953 presenteerde zij een ontwerp-Statuut dat in feite een ontwerpgrondwet voor een verenigd Europa was. Er zou een EPG-parlement met twee kamers worden ingesteld, een Uitvoerende Raad en een Raad van nationale ministers, die de taak kreeg het beleid van de Uitvoerende Raad te harmoniseren met de regeringen van de lidstaten.

De politieke realiteit dwong het Nederlandse kabinet zijn houding tegenover Europese integratie aan te passen. Stikker had een voorkeur gehad voor economische integratie binnen de OEES, maar in de jaren 1950-1951 was ge-

bleken dat de onderlinge verschillen te groot waren. Na Stickers vertrek in september 1952 bleef de voorzichtige Drees het kabinet leiden. De nieuwe minister van Buitenlandse Zaken, de partijloze Wim Beyen, zou echter een belangrijke koerswijziging in gang zetten. Op zijn voorstel schaarde het kabinet zich achter politieke integratie van Europa, op voorwaarde dat deze gepaard zou gaan met economische integratie. Later wist Beyen het kabinet ook te winnen voor de opbouw van een gemeenschappelijke markt onder een supranationale structuur. Als bankier bij de Bank voor Internationale Betalingen en het IMF had Beyen ervaren dat intergouvernementele organisaties niet in staat waren krachtige besluiten te nemen. Een organisatie met supranationale bevoegdheden kon dat volgens hem wel.

Het plan-Beyen voor een gemeenschappelijke markt bracht een nieuw element in het Europadebat: algemene horizontale integratie. Tot dan toe was – in de EGKS en EDG – alleen sprake geweest van sectorgewijze verticale integratie. Beyen vond dat de economie van een land niet in delen kon worden opgesplitst. Bovendien zouden de bezwaren van economische eenwording gemakkelijker kunnen worden opgelost in een algemeen kader dan binnen allerlei afzonderlijke sectoren. Eind 1952 legde Beyen zijn plan voor aan de andere lidstaten van de EGKS, maar die bleken niet enthousiast. Frankrijk was niet geïnteresseerd in economische integratie en de andere vier gaven voorlopig prioriteit aan EDG en EPG. Beyen hield vast aan zijn stelling dat politieke integratie gepaard moest gaan met economische, waardoor Nederland geïsoleerd raakte. Een ommakeer kwam in augustus 1954 toen het EDG-verdrag door het Franse parlement werd verworpen. Daarmee was ook de politieke gemeenschap van de baan.

Het probleem van de Duitse herbewapening kon eind 1954 worden opgelost door de Bondsrepubliek op te nemen in de Westerse Unie, vanaf dat moment West-Europese Unie geheten, en later in de NAVO. Op dat moment had het streven naar Europese integratie een dieptepunt bereikt. De weg was vrij voor minder ambitieuze initiatieven dan militaire en politieke. Hierdoor kreeg het plan-Beyen een nieuwe kans. Het vormde, samen met een voorstel van Jean Monnet voor een Europese gemeenschap voor atoomenergie, de basis van een Benelux-initiatief dat op de topconferentie van de Zes in Messina in juni 1955 leidde tot een 'relance européenne'. Men besloot een commissie in te stellen onder leiding van de Belgische minister van Buitenlandse Zaken, Paul-Henri Spaak, die het initiatief tot een van de uitgangspunten nam voor verdere onderhandelingen. In mei 1956 publiceerde deze commissie het rapport-Spaak. De daaropvolgende gesprekken leidden uiteindelijk in maart 1957 tot de hieronder te bespreken Verdragen van Rome en de op-

richting van EEG en Euratom op 1 januari 1958.⁶²

Beyen was op dat moment al minister af. Hij werd opgevolgd door Luns (KVP), die in 1952 naast Beyen op Buitenlandse Zaken begonnen was als minister zonder portefeuille. Deze opmerkelijke dubbelbenoeming had een aantal oorzaken: Rommes eis tijdens de formatie dat er een katholiek op Buitenlandse Zaken moest worden benoemd, het probleem om tot een evenwichtige zetelverdeling te komen, alsook de moeite die Drees had met een constructie waarin alle zes lidstaten van de EGKS katholieke ministers van Buitenlandse Zaken zouden hebben. Beyen was verantwoordelijk gemaakt voor Europese integratie, en Luns voor niet-Europese kwesties.

Klompé op de bres voor de bevoegdheden van het parlement

Op 22 en 23 juli 1953 behandelde de Tweede Kamer de goedkeuringswet voor het EDG-verdrag. De meeste partijen vonden dat het onderhandelingsresultaat op enkele punten teleurstelde. Ten eerste was het supranationale element – het uitvoerende Hoge Commissariaat van de EDG – zwakker dan in de EGKS. Alle wezenlijke beslissingen van politieke aard zouden worden genomen door de Raad van Ministers, het intergouvernementele element. Ten tweede zou het beoogde parlementaire gremium minder bevoegdheden krijgen dan dat van de EGKS. Ten derde – en dat was het grootste probleem – ontbrak voorlopig nog een Europese civiele autoriteit waaraan het Europese militaire gezag onderworpen zou zijn. Niettemin werd op het Binnenhof het historische belang van het verdrag vrijwel algemeen erkend. Het verdrag werd op 23 juli aangenomen met 11 tegenstemmen (CPN, KNP, SGP en Gerbrandy).⁶³

Hoewel de tegenstand klein was, kwam het tijdens het debat toch tot een korte maar felle botsing tussen Kamer en kabinet over een fundamentele kwestie. Het contact tussen de minister en de Vaste Kamercommissie voor Buitenlandse Zaken was aan het eind van de jaren veertig weliswaar intensiever geworden, maar dat nam niet weg dat de onvrede over de beperkte bevoegdheden van de Kamer op het terrein van de buitenlandse politiek steeds verder toenam. Deze zorg werd niet weggenomen door de totstandkoming van supranationale organisaties. Integendeel, de Kamer vreesde dat de – hoofdzakelijk door ambtenaren vormgegeven – Europese samenwerking ertoe zou leiden dat haar invloed afnam.

Klompé greep het debat over het EDG-verdrag aan om hiertegen stelling te nemen. Zij stelde vast ‘dat wij op het nationale vlak iets verliezen, dat wij niet helemaal terugkrijgen op het bovennationale vlak’ en vond dat er een

rem moest worden ingebouwd. Daarvoor wilde ze aanhaken bij het grondwetsartikel dat bepaalde dat de Staten-Generaal een voorbehoud konden maken bij uitvoeringsovereenkomsten die voortvloeiden uit internationale verdragen. Klompé stelde dat dit artikel ook van toepassing was op het EDG-verdrag en kwam met een amendement dat luidde: 'Voor zover ter uitvoering van dit Verdrag nadere overeenkomsten mochten worden gesloten, zullen deze aan de goedkeuring van de Staten-Generaal worden onderworpen.'⁶⁴

In haar toelichting benadrukte Klompé dat het amendement geen motie van wantrouwen was noch een aanval op het bovennationale karakter van de EDG. Bovendien twijfelde ze of dit soort overeenkomsten vaak zouden voorkomen, 'aangezien zeer vele zaken en afspraken worden neergelegd in beschikkingen van de uitvoerende organen dezer Gemeenschap. En daaraan willen wij niet raken.' Het ging haar meer om het principe. De KVP-woordvoester wilde het kabinet duidelijk maken dat het in de toekomst nauwer overleg moest voeren met het parlement.⁶⁵

Een week voor het plenaire debat spraken Drees, Beyen en minister Kees Staf van Oorlog en Marine met de Vaste Kamercommissie over Klompés voorstel. Drees opende meteen de aanval door te verklaren dat als de Kamer met dat amendement kwam, zij wat hem betrof net zo goed meteen het hele wetsontwerp kon verwerpen. Beyen voerde nog als bezwaar aan dat met een dergelijk voorbehoud de deur naar 'sabotage' wijd open werd gezet. Alle andere parlementen zouden dan volgen. Klompé wees het verwijt van de hand: als een parlement het verdrag wilde blokkeren, zou het dat ook wel op een andere manier kunnen. ARP-leider Schouten schaarde zich achter Klompé. Het kabinet moest volgens hem rekening houden met de verantwoordelijkheid van het parlement als dit afstand zou doen van een mogelijk voorbehoud.⁶⁶

Kabinet en Kamer werden het niet eens. Het was duidelijk dat het amendement gesteund zou worden door een Kamermeerderheid van KVP, ARP, VVD en CPN. Er volgde nader beraad in de ministerraad. Drees merkte daarbij op dat de zaak bij supranationale organisaties anders lag dan bij 'gewone' internationale organisaties. Als men naast eenstemmigheid in de Raad van Ministers ook nog goedkeuring van zes parlementen eiste, 'dan wordt de procedure uitermate moeizaam en wordt men afhankelijk van het langzaamste parlement.' De ministers Van de Kieft, Mansholt en Zijlstra meenden dat een voorbehoud het verdrag in de kern zou aantasten en stelden daarom voor het amendement onaannemelijk te verklaren. Hun collega's Jo Cals (KVP) en L.A. Donker (PvdA) waren het daarmee niet eens, en uitein-

delijk besloot het kabinet de te volgen tactiek aan de desbetreffende ministers over te laten.⁶⁷

In het debat keerde de PvdA-fractie zich tegen het initiatief van Klompé. Van der Goes plaatste 'de onbelemmerde werking' van de EDG boven de democratisering van het buitenlands beleid: 'Ik ben zeker niet tevreden over de democratische controle in het algemeen, maar die kan niet op nationale basis worden geëffectueerd door dit soort van regelingen.' Hij had zijn hoop gevestigd op de vorming van een Europese Politieke Gemeenschap om het gemis te corrigeren. Ook de CHU steunde het kabinet. Volgens Tilanus kon een supranationale organisatie niet functioneren als parlementen van lidstaten te vergaande voorbehouden maakten.⁶⁸

Korthals constateerde dat de EDG minder supranationaal zou zijn dan de EGKS. Bij een zo gewichtige zaak als defensie juichte hij dat toe. De nationale parlementen zouden er ook dichter bij betrokken zijn. Bij uitvoeringsovereenkomsten kwamen belangrijke zaken aan de orde en het was dus van belang 'dat de Kamer hier haar woord bij moet kunnen spreken.' Daarom steunde de VVD het amendement van Klompé. De ARP deed hetzelfde.⁶⁹

Drees had maar liefst drie kwartier nodig om de Kamer zijn bedenkingen uit te leggen. De premier stelde onder meer dat het amendement de werking van het verdrag 'bepaald ernstig zou belemmeren' en riep Klompé op het voorstel in te trekken.⁷⁰ Drees' pleidooi was tevergeefs. Geheel volgens de verwachtingen werd het amendement aangenomen met 54 tegen 31 stemmen. Het belang ervan was, zoals gezegd, vooral symbolisch. De Kamer wilde benadrukken dat nationale parlementaire bevoegdheden alleen konden worden prijsgegeven als daar op internationaal niveau iets tegenover stond. Lang kon de Kamer niet van haar succes genieten, want in augustus 1954 werd het EDG-verdrag verworpen door het Franse parlement. Daarmee was het in de motie-Klompé vastgelegde beginsel echter niet van tafel, zoals later nog herhaaldelijk zou blijken.

Opleving onder druk van Monnet

Na het vertrek van Stikker nam het contact tussen de ministers van Buitenlandse Zaken en de Kamer merkbaar toe. Uit de handgeschreven notulen van de bijeenkomsten van de Vaste Kamercommissie kan worden geconcludeerd dat deze bijeenkomsten langer duurden en dat er waarschijnlijk meer informatie werd uitgewisseld. Beyen brainstormde graag met de Commissie over plannen en tactiek. Daarbij was hij openhartig over de meningsverschillen in de boezem van het kabinet. Regelmatig bracht hij ook fris van de

lever verslag uit van Europees topoverleg, zelfs nog voor hij er in de ministerraad over had gesproken.

In het parlement oogstte Beyen lange tijd weinig waardering. De Kamer steunde zijn opvattingen ten aanzien van politieke en economische integratie, maar vond zijn aanpak te voorzichtig en weet dat aan een gebrek aan idealisme. In december 1952 noemde Blaisse de opstelling van de regering 'volstrekt minimaal'. Er moest volgens hem nagedacht worden over de uitbouw van de gemeenschap op buitenlands-politiek en financieel gebied. Van der Goes was het daarmee eens. De pvdA'er vond dat Nederland zich positiever moest opstellen tegenover politieke integratie, desnoods ten koste van economische samenwerking. Beyen antwoordde dat hij weigerde mee te werken aan iets wat nog niet levensvatbaar was 'aangezien dit op een onmiddellijke teleurstelling zou uitlopen en de idee meer zou schaden dan goed doen'.⁷¹

Eind 1954 bereikte de kritiek een hoogtepunt. Na het mislukken van de EDG wilde het kabinet dat de kwestie van de Duitse herbewapening zou worden opgelost voordat er volgende stappen tot integratie zouden worden gezet. Klompé vreesde vertraging van het integratieproces en leverde stevige kritiek op deze afwachtende houding. Ook Van der Goes vond dit 'buitengewoon gevaarlijk'. Korthals steunde de minister. Hij benadrukte dat het Europese huis op solide economische grondslagen gevestigd moest worden. Ook Schmal stelde zich achter de 'gematigde vastberadenheid' van het kabinet. De Kamer slaagde er in deze moeilijke periode niet in om een reëel alternatief formuleren. Alles hing volgens Beyen af van de bereidheid van andere landen mee te doen. Zolang dat niet duidelijk was, kon Nederland praktisch niets doen.⁷²

Pas na de conferentie van Messina en de *relance européenne* kwam er meer waardering voor Beyen. Zowel Van der Goes als Klompé was in december 1955 vol lof over de wijze waarop hij het vastgelopen schip weer op gang had gebracht. De NRC stelde toen ook vast dat Beyen het recht had 'met een zekere voldoening' erop te wijzen dat de vorming van een algemene gemeenschappelijke markt als het centrale probleem werd erkend.⁷³

Intussen had Jean Monnet in oktober 1955 het Actiecomité voor de Verenigde Staten van Europa opgericht dat in korte tijd zou uitgroeien tot een pressiegroep van formaat. De leden van het comité waren afkomstig uit vrijwel alle invloedrijke niet-communistische politieke partijen en vakbonden van de EGKS-lidstaten. Door middel van resoluties wilde Monnet hen committeren aan bepaalde Europese doelen. In Nederland traden de fractieleiders van pvdA en KVP – Burger en Romme – toe, alsmede de latere

fractie leider van de ARP Bruins Slot, zijn fractiegenoot en CNV-secretaris Hazenbosch, KAB-secretaris Co Alders en NVV-voorzitter Henk Oosterhuis. CHU en VVD ontbraken omdat zij zich niet van tevoren wilden binden.⁷⁴

Al snel zorgde het Actiecomité voor consternatie in het kabinet. Bij het werven van Nederlandse leden had Monnet namelijk een beroep gedaan op de ministers Mansholt en Zijlstra. Beyen was hierover verontwaardigd en vroeg in de ministerraad van 19 december 1955 opheldering. Zijlstra moest toegeven dat er de volgende dag op zijn departement een bespreking zou plaatsvinden van de Nederlandse leden van het comité over een aan de parlementen van de EGKS-landen voor te leggen resolutie over atoomenergie. Beyen vond dit voorbarig en vreesde dat een dergelijke interventie tot verdeeldheid zou leiden. Hij wilde wachten op het rapport-Spaak. Drees maakte principieel bezwaar tegen het feit dat Monnet zaken probeerde door te drijven buiten de regeringen om. Als een parlement zich van tevoren vastlegde, was er immers geen sprake meer van een vrije discussie met de regering. Op zijn voorstel besloot het kabinet dat elke minister de Kamerleden uit eigen kring zou ontraden zich te zeer op gedetailleerde uitwerkingen vast te leggen.⁷⁵ Of, en in welke vorm, de ministers navolging hebben gegeven aan deze oproep, is onduidelijk. De Kamer hoefde zich daar ook helemaal niets van aan te trekken.

Op 18 januari 1956 presenteerde het comité-Monnet zijn eerste resolutie over de oprichting van een Europese gemeenschap voor atoomenergie.⁷⁶ Het kabinet besprak de tekst op 6 februari. Beyen verklaarde dat Nederland zich niet tegen een supranationale regeling moest verzetten, en dat eerst diende te worden nagegaan wat zich hiervoor leende. De ministerraad nam dit standpunt over. Een controversieel onderdeel van de resolutie was de bepaling dat Euratom zich uitsluitend zou toeleggen op de vreedzame toepassing van atoomenergie. Het kabinet vond dit onacceptabel. Nederland wilde niet zo maar afstand doen van de mogelijkheid in de toekomst tactische atoomwapens te produceren. Bovendien had de marine plannen voor kernonderzeeërs. Het kabinet besloot de Kamercommissie eerst haar eigen gang te laten gaan met de resolutie.

Ten slotte sprak het kabinet nog over het feit dat de resolutie niet repte van de gemeenschappelijke markt. Kennelijk wilde men prioriteit geven aan Euratom. Het kabinet was echter voorstander van een koppeling van beide initiatieven. Beyen verzekerde zijn collega's dat er geen gevaar dreigde. De Fransen zagen Euratom weliswaar als een excuus om niet aan de gemeenschappelijke markt te hoeven deelnemen, maar Spaak wilde juist alleen maar aan Euratom meewerken als de gemeenschappelijke markt tot stand

kwam, en de Belg werd daarbij gesteund door de Bondsrepubliek.⁷⁷

Vier dagen later sprak Beyen met de Kamercommissie. Al snel bleek dat hij kon rekenen op de steun van de meeste commissieleden. Kritiek kwam er van de kant van de PvdA. ‘Zelfde weg als met EDG. Er komt weer net niets uit. Buigingen, maar geen resultaat’, aldus Burger volgens het handgeschreven verslag. De beperking tot het vreedzaam gebruik was volgens de PvdA’er – die de resolutie mede ondertekend had – nodig vanwege de controlemogelijkheden. Bovendien wilde hij geen atoomwapens. ‘Begrijp wantrouwen niet. Heb 3,5 jaar vóór supranationale organen gepleit!’ luidde de reactie van de minister. Romme – ook lid van het Actiecomité – meende dat het kabinetsstandpunt en de resolutie niet strijdig met elkaar hoefden te zijn. Waarschijnlijk droeg de KVP-leider toen al de oplossing aan die later in het rapport van de Kamercommissie terecht zou komen. De resolutie bepaalde namelijk dat de nakoming van ‘de thans van kracht zijnde internationale verplichtingen’ niet zou worden beïnvloed. De redenering was dat dit ook gold voor de *militaire* verplichtingen van de lidstaten, die daarmee buiten Euratom vielen. Op basis van deze interpretatie konden beide standpunten worden verzoend.⁷⁸

De commissie bracht op 12 maart verslag uit. De overgrote meerderheid stemde in met de resolutie en verzocht het kabinet het beleid te blijven richten op de verwezenlijking ervan. De VVD en Gerbrandy spraken zich uit tegen de gevolgde procedure. PvdA, KVP, ARP en CHU stelden daartegenover dat alleen de leden van het comité-Monnet zich aan de resolutie hadden gebonden. De ondertekenaars voelden zich niet in sterkere mate gebonden dan wanneer zij een motie hadden meeondertekend. Op twee punten verschilde de PvdA van mening met KVP, ARP en CHU. Allereerst meende de partij dat Euratom de militaire productie van atoomenergie uitsloot. Daarnaast verwierp zij de koppeling aan de gemeenschappelijke markt. De andere drie stelden dat de koppeling overeind moest blijven omdat een aantal landen bezwaar had tegen Euratom en omdat Frankrijk anders de gemeenschappelijke markt niet zou accepteren.⁷⁹

Bijna twee weken later volgde de plenaire behandeling van de conclusie van het verslag van de commissie over de resolutie. Bij die gelegenheid voerde Burger nog een achterhoedegevecht over de uitsluiting van het militair gebruik. Hij stelde terecht dat de passage over de ‘thans van kracht zijnde internationale verplichtingen’ alleen sloeg op de vreedzame productie, maar kreeg geen steun van andere partijen. Beyen verklaarde nog dat het aannemen van de resolutie ‘zeker aangenaam’ was, maar wees er tegelijk op dat de ‘eigenlijke regeringsonderhandelingen’ nog gaande waren. De conclusie

van de Kamercommissie werd op 10 april 1956 aangenomen met 64 tegen 12 stemmen. Tegen stemden Gerbrandy en de fracties van VVD, SGP en CPN. Tot tevredenheid van het kabinet aanvaardden de ministers van Buitenlandse Zaken van de 'Zes' kort daarop een compromisformule die het militair gebruik van kernenergie niet categorisch uitsloot.⁸⁰

Het kabinet reageerde eind 1955-begin 1956 bijzonder gevoelig op de interventie van Monnets Actiecomité, maar uiteindelijk werden de plooiën op het Binnenhof gemakkelijk gladgestreken. Daarmee verdween ook de spanning rond de lobbyactiviteiten van Monnet. In het vervolg kwamen resoluties van zijn Comité niet meer afzonderlijk aan de orde in de Kamer. De tweede resolutie – van 20 september 1956 over de relatie tussen de EEG en het Verenigd Koninkrijk – werd nog als bijlage bij het Voorlopig Verslag gevoegd, maar de derde – van 25 november 1957 over de vestiging van de drie gemeenschappen in een 'Europese district' – viel die eer al niet meer te beurt.⁸¹

1.6. DE VERDRAGEN VAN ROME VOOR EEG EN EURATOM

Op 25 maart 1957 ondertekenden Frankrijk, West-Duitsland, Italië, België, Nederland en Luxemburg de Verdragen van Rome tot oprichting van de Europese Gemeenschap voor Atoomenergie (Euratom) en de Europese Economische Gemeenschap (EEG). In de atoomgemeenschap zou de nadruk worden gelegd op onderzoek en vreedzaam gebruik van kernenergie. De EEG was gericht op het in fasen ontmantelen van handelsbelemmeringen, waardoor vrij verkeer van personen en goederen zou ontstaan. De interne markt kreeg een gemeenschappelijk buitentarief. Bijzonder waren de gezamenlijke communautaire instellingen: Raad van Ministers, Europese Commissie, Europees Parlement of Assemblée en Gerechtshof.

Na afloop van de plechtigheid richtte minister Luns, die de verdragen mede ondertekend had, zich tot televisiekijkend Nederland – een select gezelschap in 1957 – om het historische belang te onderstrepen. Hij vergeleek de ondertekening met het optrekken van pijlers die een nieuw en vrij Europa zouden schragen.⁸² *De Volkskrant* opende op de voorpagina met een artikel van Drees getiteld 'Eerste, voorzichtige, stap'. Daarin zette de premier de voor- en nadelen voor Nederland op een rijtje. Hij vestigde uiteindelijk zijn hoop op 'de geest waarin de uitvoering geschiedt'.⁸³

Bemoeienis met de onderhandelingen

Die onderhandelingen waren in 1956 begonnen en werden afgerond kort voor de ondertekening. Het vierde kabinet-Drees – een coalitie van PvdA, KVP, ARP en CHU – had forse concessies moeten doen. De open Nederlandse economie was het meest gebaat bij een gemeenschap met zo laag mogelijke buitentarieven en met deelname van de landbouw aan de gemeenschappelijke markt. Ten aanzien van de Europese instellingen en hun bevoegdheden liepen de meningen in het kabinet uiteen. Vooral Drees was geneigd het supranationale karakter van de EEG beperkt te houden. Mansholt, Klompé, die minister van Maatschappelijk Werk was geworden, en Ivo Samkalden (PvdA) van Justitie streefden naar een zo sterk mogelijke positie van de supranationale gremia tegenover de lidstaten. Luns en Zijlstra kozen een middenweg.⁸⁴

Onder druk van traditioneel protectionistische landen als Frankrijk en Italië was het gemeenschappelijk buitentarief echter hoger geworden dan gehoopt, de bepalingen in het EEG-verdrag over landbouw waren vaag en vrijblijvend, en van een gemeenschappelijk vervoersbeleid, waarbij de transportsector grote belangen had, was nauwelijks sprake. Daarnaast zagen de federalistisch gezinde ministers met lede ogen aan dat het supranationale karakter van de EEG minder sterk was dan zij hadden gewenst. Zij hadden vooral kritiek op de sterke positie van de Raad van (nationale) Ministers tegenover de Commissie. Ten slotte had het kabinet op het laatste moment nog een Frans voorstel moeten slikken dat de overzeese gebiedsdelen deel zouden gaan uitmaken van de gemeenschappelijke markt. Ondanks al deze bezwaren kon er geen sprake van zijn dat Nederland het verdrag *niet* zou accepteren. Het was een belangrijke eerste stap in de richting van afbraak van handelsbelemmeringen in Europa – een vitaal nationaal belang – en van een werkelijke gemeenschap.⁸⁵

Het kabinet hield de Vaste Kamercommissie gedetailleerd op de hoogte van de onderhandelingen. De commissie kreeg weliswaar geen officiële stukken te zien, maar Beyen en later ook Luns stuurden met een zekere regelmaat lange nota's met standpunten en rapporten over de laatste ontwikkelingen.⁸⁶ Begin 1957 kwam de commissie driemaal langdurig bijeen met de ministers Luns, Jacob Algera (ARP, Verkeer en Waterstaat), Zijlstra, Mansholt en Henk Hofstra (PvdA, Financiën) en de staatssecretaris van Buitenlandse Zaken Ernst van der Beugel (PvdA). In deze vergaderingen kwamen alle aspecten van de verdragen aan bod.

Een ruime meerderheid van de commissie stelde dat het aantal van 142 leden in het Europees Parlement – onder wie veertien Nederlanders – veel

te weinig zou zijn. Dat was te belastend voor die leden en zou de parlementaire invloed niet ten goede komen, aldus Nederhorst, Van der Goes, Blaisse en Hazenbosch. Volgens Nederhorst zou van een effectieve controle geen sprake zijn. Het was al moeilijk genoeg om mensen voor de Assemblée van de EGKS te vinden. Luns erkende de bezwaren maar maakte zich er met een grap van af: ‘Ook Min[ister] overbelast!’⁸⁷

Minister-president Drees had grote moeite met het intensieve overleg met de Vaste Commissie. De internationale onderhandelingspositie van het kabinet werd er volgens hem door ondergraven. In februari 1956 beklaagde hij zich daarover al in de ministerraad. In 1965 schreef hij in *De vorming van het regeringsbeleid* dat het ‘extreme federalisme’ van de Kamer het kabinet tijdens de onderhandelingen over de verdragen ernstig had belemmerd. Onderhandelaars van andere landen zouden bezwaren van het kabinet hebben weggewimpeld onder het mom van ‘het Nederlandse parlement zegt in elk geval ja, waarom maken jullie het ons nu toch moeilijk?’ Ook Van der Beugel stelde later dat het kabinet voortdurend in de wielen werd gereden door de Kamer in het algemeen en de fracties van pvdA en KVP in het bijzonder.⁸⁸

Het is de vraag of het beeld van Drees en Van der Beugel klopt. Over de vergadering van 16 februari 1957 met de Kamercommissie schreef Van der Beugel bijvoorbeeld in zijn dagboek: ‘pvdA-fractie gedroeg zich infect. (...) Het is enerzijds ressentiment tegen BZ, anderzijds een doorhameren op een bepaalde dogmatiek, waarin het Nederlandse belang geen enkele plaats heeft.’ Het voornaamste agendapunt was het Franse voorstel voor de associatie van de (voornamelijk Franse) Afrikaanse overzeese gebieden, gekoppeld aan een kostbaar hulpprogramma. Van der Beugel liet zich daarover nogal laatdunkend uit, maar uit de notulen van deze vergadering blijkt dat de financiële en economische consequenties zorgvuldig werden afgewogen. De regering werd niet in de wielen gereden. De vragen aan de ministers – ook die van de pvdA – waren informatief. Alleen Korthals waarschuwde dat Nederland door het Franse voorstel te aanvaarden, de indruk wekte medeverantwoordelijk te zijn voor de Franse Afrikapolitiek en ‘entrées’ in andere landen dreigde te verliezen.⁸⁹

Van der Beugels irritatie hing waarschijnlijk samen met de gespannen verhouding tussen hem en de pvdA-fractie, die zich fel had verzet tegen zijn benoeming tot staatssecretaris omdat hij te weinig ‘Europees’ zou denken. Misschien had hij verwacht dat de Kamerleden meer verontwaardiging zouden hebben getoond over het voorstel en de tactiek van de Fransen, maar dan had het kabinet toch kunnen pleiten voor een veto. Zijlstra en Luns

spraken echter van een grote kans om op de Afrikaanse markten door te dringen. Al met al lijkt het erop dat Drees en Van der Beugel overdreven. De Kamercommissie gaf het kabinet in feite de vrije hand.

Uitvoerige plenaire debatten zonder politieke spanning

Het Tweede Kamerdebat over de goedkeuring van de Verdragen van Rome nam vier dagen in beslag, van 1 tot 4 oktober 1957. Maar liefst 25 Kamerleden en zes ministers voerden het woord. De *NRC* verwonderde zich erover hoe weinig ophef de behandeling teweegbracht bij pers en publiek, zeker in verhouding tot het grote belang van de verdragen: ‘(...) (...) (...)’ het voltrok zich allemaal even gewoon alsof het een niet al te ingrijpend wetsontwerp betrof. Geen volle tribunes, geen fotografen, geen radio, geen televisie; alleen een uitzonderlijk groot aantal sprekers en de lange duur van de debatten wezen erop, dat er iets bijzonders aan de hand was.⁹⁰

De verschillende woordvoerders hadden grotendeels dezelfde kritiek als het kabinet al eerder had geuit. De passages over landbouw en vervoer waren te kort en te vaag, het buitentarief te hoog, en de invloed van de protectionistische Fransen en Italianen te groot. De op export gerichte Nederlandse economie dreigde de dupe te worden van hoge tariefmuren. Verder werd de grote macht van de Raad van Ministers als een probleem ervaren, al zagen de fracties toch mogelijkheden in de toekomst de institutionele structuur te versterken. Desondanks beschouwde een ruime meerderheid de Verdragen als een belangrijke stap op weg naar Europese integratie. Blaisse (KVP): ‘Wij stellen ons met een zeker optimisme, maar in ieder geval met alle toewijding, die wij kunnen opbrengen, achter dit verdrag.’ Schmal (CHU): ‘Onzerzijds nemen wij bij voortduring het standpunt in, dat onder de gegeven omstandigheden iedere ernstige poging ter verkrijging van een Europees integratie, en derhalve ook deze, moet worden gesteund.’ Van der Goes (PvdA): ‘Het is dus zo, dat wij het EEG-verdrag als een vertrekpunt kunnen beschouwen van een lange reis in de toekomst, waarin nog alles mogelijk zal zijn.’⁹¹

Oppositieleider Oud diende een amendement in waarin verzocht werd in de ratificatieoorkonde van de verdragen de verklaring op te nemen dat Nederland het EEG-verdrag niet zou hoeven toe te passen wanneer de bevolkingsgroei de werkgelegenheid in gevaar zou brengen, een juridische *trouvaill*e. Het kabinet keurde dit af, omdat het bij de partners de indruk zou wekken dat Nederland een voorbehoud maakte. Oud kreeg de regeringspartijen CHU en ARP aan zijn kant, maar KVP en PvdA stelden zich achter het

kabinet, waardoor het amendement verworpen werd met 48 tegen 77 stemmen.⁹²

Een tweede amendement waarover discussie ontstond, was ingediend door de voorzitter van de Commissie van Voorbereiding, Blaisse. Hierin was de wens neergelegd nadere uitvoeringsovereenkomsten die uit het EEG-verdrag zouden voortvloeien ter goedkeuring aan de Staten-Generaal voor te leggen. De Kamer wilde de vinger aan de pols kunnen blijven houden. Daartegen bracht Drees praktische – uitdrukkelijk geen principiële – bezwaren naar voren: de noodzaak van een fiat van beide Kamers zou de uitvoering van dat soort overeenkomsten onnodig vertragen. Blaisse stelde daar namens de commissie tegenover dat de toekomst onzeker was en dat de komende vijftien jaar wellicht ‘belangrijke uitvoeringsovereenkomsten’ zouden worden voorgesteld.⁹³ Het amendement werd ten slotte aangenomen met alleen de stemmen van de pvdA tegen. Een ander amendement-Blaisse passeerde zonder tegenstand. Het verplichtte de regering jaarlijks verslag uit te brengen van de stand van zaken ten aanzien van de uitwerking en toepassing van de Verdragen van Rome.

Op 4 oktober 1957 aanvaardde de Tweede Kamer het EEG-verdrag met 115 stemmen voor en 12 tegen. Zoals verwacht stemden SGP en CPN tegen. De andere leden die tegenstemden waren H.F. van Leeuwen (vvd), Karel van Rijckevorsel (KVP) en Gerbrandy (ARP). Volgens Van Leeuwen rammelde de paragraaf over mededinging ‘als een boerenkar op een heiweg.’ Van Rijckevorsel hekelde de onopzegbaarheid en verzette zich tegen het verlies van nationale parlementaire bevoegdheden zonder compensatie op Europees niveau. Gerbrandy keerde zich botweg tegen de ‘inlijving van Nederland bij Frankrijk-Duitsland.’⁹⁴

Het debat in de Eerste Kamer nam twee dagen in beslag. De discussie leverde geen nieuwe gezichtspunten op. Volgens Rip (ARP) was ‘buiten de gemeenschap blijven, (...) in hoge mate onaantrekkelijk.’ Een isolement tegenover de vijf overige EEG-landen zou de Nederlandse belangen meer schaden dan deelname aan de gemeenschap. De vvd’er Geert de Grooth stelde daar tegenover: ‘Vaststaat, dat wij ons van de zee afkeren, dat wij het “mare liberum” vergeten en een hogere barrière tegen die zee optrekken, dat wij ons gezicht wenden naar het oosten en het zuiden en niet meer naar de vrije zee, maar naar landen, die zich historisch, in de 19de en 20ste eeuw, hebben doen kennen als landen van protectionistische allure.’ Het EEG-verdrag werd op 4 december 1957 aangenomen door de Eerste Kamer met 46 stemmen voor en 5 tegen – behalve de twee aanwezige communisten ook drie van de zeven vvd’ers, onder wie De Grooth.⁹⁵ Over het Euratomverdrag werd

weinig gezegd. Het werd in beide Kamers zonder hoofdelijke stemming aanvaard, met de aantekening dat de communisten als tegenstemmers beschouwd wilden worden.

1.7. TOT BESLUIT

Het proefreferendum van Bolsward en Delft maakte duidelijk hoe hoog de verwachtingen waren van een verenigd Europa in 1952. Dat was niet verwonderlijk. Zo kort na de depressie van de jaren dertig en de Tweede Wereldoorlog en midden in de Koude Oorlog leek nauwe samenwerking in Europa een voor de hand liggende oplossing.

In het Nederlandse parlement kreeg Europese integratie ook brede steun. De verdragen over de Raad van Europa, de EGKS, de EDG en EEG/Euratom werden met grote meerderheden aangenomen. CPN en SGP waren weliswaar vierkant tegen, maar dat waren marginale partijen. De rest was voor, zij het uit verschillende motieven. De verzoening van de ervijanden Frankrijk en Duitsland was een belangrijk argument. Daarnaast was er de overtuiging dat economische welvaart alleen mogelijk was in grotere verbanden. Bovenal moest het hoofd worden geboden aan de dreiging van de Sovjet-Unie. Dat ARP, CHU en VVD omstreeks 1949 hun aarzelingen opgaven, had alles te maken met de politieke realiteit: de oprichting van Raad van Europa en EGKS. Integratie leek onvermijdelijk. In 1952 zou de CHU'er Schmal opmerken 'dat wij in Europa die kant uit moeten, of wij willen of niet.'⁹⁶

Het enthousiasme kon zo niet verhullen dat er vanaf het begin verschil van mening bestond over de invulling van 'Europa', vooral over de vorm en het tempo. Hoever moest de supranationale samenwerking gaan? Moest die ook politiek zijn? Was het Europa van de Zes niet te klein? Hoe schadelijk was de afzijdigheid van het Verenigd Koninkrijk? ARP, CHU en VVD spraken zich in 1949 dan wel uit voor de oprichting van supranationale instellingen, maar hielden ook enige reserves. In oud-premier Gerbrandy had de ARP een luidruchtige dissident, en in 1957 zou bijna de helft van de VVD-Eerste Kamerfractie tegen het EEG-verdrag stemmen. De KVP en de PVDA – veruit de grootste regeringspartijen in deze hele periode – waren uitgesproken voorstanders van integratie. Maar ook binnen deze partijen bestonden verschillende visies. Voor partijleiders Romme en Drees gold het primaat van de binnenlandse politiek. De integratie had ook nog weinig reëel effect, zodat meningsverschillen niet op de spits werden gedreven.

Over één zaak waren alle partijen het hartgrondig eens: Europa-inwording diende democratisch gecontroleerd te worden. Dat betekende al-

lereerst dat de regering het parlement moest consulteren en ten tweede dat de nieuwe Europese instellingen aan parlementaire controle onderworpen dienden te zijn. Op het eerste punt kreeg de Kamer haar zin: bij de totstandkoming van de Europese verdragen onderhielden de verschillende kabinetten-Drees nauw contact met de Vaste Kamercommissie voor Buitenlandse Zaken. Het tweede punt bleef voorlopig onbeslist en zou vanaf 1958 nader moeten worden uitgewerkt binnen de EEG.

Van een duidelijke sturing van de regering door de Kamer was intussen geen sprake, maar er bestond zeker spanning. De ministers beklagden zich erover dat zij door Kamerleden te veel op de vingers werden gezien. Premier Drees vond inmenging van buitenaf – respectievelijk door het Comité-Monnet en door de Vaste Kamercommissie – schadelijk voor het debat en de onderhandelingspositie van Nederland. Van de andere kant hadden de fracties van de KVP en de PvdA forse kritiek op de ‘minimalistische’ houding van het kabinet, eerst aan het adres van Stikker en later aanvankelijk ook aan dat van Beyen. ‘Goede Europeanen’ als Van den Brink en Mansholt hadden een betere naam in de Kamer. Op Economische Zaken en op Landbouw was de behoefte aan integratie – met of zonder de Britten – ook groter dan op Buitenlandse Zaken. Een aantal nijpende economische problemen leek alleen bovennationaal te kunnen worden opgelost.

De stelling van Drees en Van der Beugel dat het parlement het kabinet in de wielen reed, lijkt overdreven. De fracties van PvdA en KVP erkenden het experimentele karakter van de integratie en wilden de zaak niet op de spits drijven. Bovendien slaagden zij er niet in met concrete tegenvoorstellen te komen, of waren zij het niet met elkaar eens. De oorspronkelijke tekst van de moties-Van der Goes van Naters-Serrarens van 1948 en 1949 was al voor velerlei uitleg vatbaar. De toevoeging van ‘voor zover wenselijk en mogelijk’ betekende in feite dat de regering de vrije hand kreeg. Dit was exemplarisch. Het voorzichtige regeringsbeleid zou daarna ook steeds de steun krijgen van de overgrote meerderheid van de Kamer.

Na de ondertekening van de Verdragen van Rome in 1957 kwam de inhoudelijke discussie over ‘Europa’ pas goed op gang. Naast de uitwerking van het EEG-verdrag zou het Europa van de Zes met een aantal grote vraagstukken worden geconfronteerd: de mate van politieke samenwerking, de democratische controle van de gemeenschappelijke instellingen en de relatie met het Verenigd Koninkrijk. Deze kwesties zouden de jaren 1958-1972 beheersen.